

Kemal AYDIN •

Uğur Baran HANAĞASI ••

Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem

*Comparative Historical Research Method in Sociology
and Political Science*

Özet

Karşılaştırmalı yöntemin, sosyal bilimlerde uzun ve saygın bir yeri vardır. Klasik ve modern sosyolojide yapılan önemli çalışmaların bir kısmı karşılaştırmalı yöntemi titizlikle uygulamışlardır. Sosyal bilimlerde, karşılaştırmalı yöntemin uzun ve saygın geçmişine rağmen, bu yöntem sosyal bilimler yöntem kitaplarında yeteri kadar yer almamaktadır. Bu nedenle, bu çalışma karşılaştırmalı yöntemi ana hatları ile incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın ilk iki bölümünde, karşılaştırmalı tarihsel –sosyolojik yöntemin uygulandığı araştırma alanlarına değinilmekte ve gelişim süreci ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, karşılaştırmalı yöntem ile diğer nitel ve nicel yöntemler arasında ki benzer ve farklı yönler tartışılmaktadır. Dördüncü bölümde, karşılaştırmalı araştırma çeşitlerine değinilmekte ve karşılaştırmalı araştırmalarda eşdeğerlik konusu ele alınmaktadır. Beşinci bölümde, karşılaştırmalı araştırmalarda uygulanan Mill'in analitik karşılaştırma usulleri örnekleri ile incelenmektedir. Altıncı bölümde, Boolean Cebiri ile nominal analitik karşılaştırma yöntemine değinilmekte ve son bölümde vaka sırası ve vaka yapısı araştırma tekniklerinin karşılaştırmalı analizlere getirdiği bakış açıları incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Karşılaştırmalı yöntem, karşılaştırmalı tarihsel sosyolojik yöntem, karşılaştırmalı araştırma türleri, Mill ve analitik karşılaştırma usulleri, Boolean Cebiri, vaka yapısı, vaka analizi

JEL Kodları: M00, M1, M10.

Abstract

Comparative method has a long and distinguished place in social sciences research methods. Some of the important researches carried out in both classical and modern sociology have applied the comparative method. Despite its prestigious place in social sciences research methods, this method does not hold enough space among the social science research methods and techniques books. Therefore, in this article, we aim to introduce various dimensions of comparative historical methods. This study consists of seven chapters: Within the first two chapters, we outline a brief history of the comparative historical research method and research questions that are appropriate for comparative historical research. In chapter three, we compare and contrast the similarities and

---

• Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi-İİBF-Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kemal.aydin111@gmail.com

•• Kocaeli Üniversitesi- İİBF-Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü- Doktora Öğrencisi, bhanagasi@gmail.com

differences between the comparative historical method and other qualitative and quantitative research methods and techniques. Chapter five will continue by identifying four types of comparative research. Principles of Mill's analytical methods of comparison are outlined with specific examples in chapter five. In chapter six, we examine the applications of Boolean Algebra in the nominal comparative method. In the last chapter we discuss the event structure and event history analysis which brings new insight into the comparative method.

Keywords: Comparative method, comparative historical sociological method, types of comparative research, Mill's methods of comparison, Boolean Algebra, event structure and event history analysis

JEL Codes: M00, M1, M10.

Giriş

Karşılaştırma, başka birçok bilimsel yöntemden farklı olarak gündelik hayatın bir parçasıdır ve her insanın başvurduğu bir işlemdir. Bu işlemin bilimsel bir yöntem haline gelmesi ise gündelik yaşamda insanların özensizce kullanımlarından kaynaklanan rastgele karşılaştırma kusurlarının önlenmesini, araştırmacıların sonuçları saptıran karşılaştırma dikkatsizliklerinin farkına varmasını ve sistematik karşılaştırma hatalarından korunmasını sağlayacak çabaların bir ürünüdür. Bu sebeple, karşılaştırmalı yöntem hakkında bilgilenmek, sadece bilim adamlarını ilgilendiren teknik bir donanım kazanmak değil, gündelik hayatımızda da daha sağlıklı muhakeme yürütmemizi sağlayan bir gelişme kaydetmek anlamına gelir.

Gündelik hayatta sıkça tekrarlanan 'elma ile armudu karşılaştırmak' deyimini her şeyin birbiri ile karşılaştırılmasının doğru olmadığını gösteren bir duyarlılığı dile getirir. Karşılaştırmanın, sosyal bilimlerde bir yöntemler dizisi halinde geliştirildiği süreçte, sadece 'neyin ne ile' karşılaştırılmasının isabetli olacağına ilişkin ilke ve kurallar ortaya çıkmakla kalmamış, karşılaştırmanın hangi ölçütler esas alınarak nasıl yapılacağına ilişkin ilke ve kurallar da tespit edilmiştir. Özellikle de, sosyal bilimlerde, karşılaştırma yöntemleri çok farklı boyutları olan kapsamlı bir konudur. Bu çalışma, sosyal bilimlerde karşılaştırma yönteminin genel ilke ve kurallarını ana hatları ile incelemeyi amaçlamaktadır. Bir diğer ifade ile bu çalışma karşılaştırmalı yöntemle bir giriş denemesi niteliğindedir.

Bilindiği gibi tüm bilim dallarında karşılaştırma usulleri geliştirilmiştir ve dolayısı ile sosyal bilimlerde karşılaştırma yöntemi bir makaleye sığmayacak kadar kapsamlı bir konudur. Ancak, bu çalışma sosyoloji ve siyasal bilimlerde karşılaştırma usulleri ile sınırlıdır. Karşılaştırmalı yöntem ile ilgili bir hayli kaynak olmasına rağmen en derli toplu özet Türkçeye de tercüme edilen Lawrence Neuman'ın *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches* (2006) isimli kitabıdır. Bu makalenin ilk dört bölümünde, bu kitaptan alt konu başlıkları ve içerik bakımından büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Türkiye'de tarihçiler, sosyologlar ve siyaset bilimciler karşılaştırmalı yöntem ile klasikleşmiş önemli çalışmalar yapmışlardır. Türkiye'de yapılan karşılaştırmalı tarihsel

çalışmalar da ayrı bir çalışmada değerlendirilmesi gereken bir diğer kapsamlı konudur. Karşılaştırmalı yöntem kendi içinde nitel, nicel ve karşılaştırılan birimlerin çeşitliliği de göz önüne alındığında çok farklı kombinasyonlarda yapılmaktadır. Fakat, bu makale, karşılaştırmalı yöntemin diğer boyutlarına da kısaca değinmekle birlikte nitel ve nominal ağırlıklı bir karşılaştırmalı yöntem ile sınırlıdır. Burada kullandığımız karşılaştırmalı yöntem daha çok karşılaştırmalı tarihsel sosyolojide uygulanan yöntem ve çalışmaları içermektedir.

Toplam yedi alt bölümden oluşan bu makalenin birinci ve ikinci bölümlerinde, karşılaştırmalı tarihsel sosyolojinin araştırma konularına değinilmekte ve karşılaştırmalı tarihsel sosyolojinin gelişim süreci özetlenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, karşılaştırmalı tarihsel yöntem ile diğer nitel ve nicel yöntemler arasındaki benzer ve farklı yönler tartışılmaktadır. Dördüncü bölümde karşılaştırmalı araştırma çeşitlerine değinilmekte ve karşılaştırmalı çalışmalarda eşdeğerlik konusu ele alınmaktadır. Beşinci bölümde, karşılaştırmalı yöntemde sıklıkla uygulanan John Stuart Mill'in (1858) analitik karşılaştırma usulleri örnekleri ile özetlenmektedir. Altıncı bölümde karşılaştırmalı yöntemin yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunan Ragin'in *Boolean Cebiri* uygulaması ile nominal analitik karşılaştırma yöntemine değinilmekte ve bu konuda yapılmış çalışmalardan örnekler verilmektedir. Makalenin yedinci ve en son bölümünde, ise vaka sırası ve vaka yapısı araştırma tekniklerinin karşılaştırmalı analizlere getirdiği farklı bakış açıları değerlendirilmektedir.

1. Karşılaştırmalı Tarihsel Yöntem ve Araştırma Konuları

Karşılaştırmalı tarihsel yöntem, sıklıkla makro ölçekli soruları araştırmada uygulanmaktadır. Örneğin, toplumsal değişme nasıl oldu? Büyük ölçekli değişmelerde bütün toplumları etkileyen ortak sebepler nelerdir? Neden bazı toplumlarda sosyal devrimler gerçekleşirken diğerlerinde gerçekleşmedi? Kapitalizm neden 18 ve 19. yüzyıllarda Çin'de değil de Avrupa'da ortaya çıktı? 20. yüzyılın sonlarından itibaren, neden küresel kapitalizm gelişmeye başladı? Küreselleşme nedir ve neden ortaya çıkmıştır? Türkiye'de cumhuriyet döneminde neden eğitim reformu gerçekleşti? 1970'li yıllardan itibaren Güney Kore neden ve nasıl ekonomik kalkınmaya başlayıp bu günlere geldi? Neden İngiltere'de 1998 yılında, ABD'de 2001 yılında ve diğer ülkelerde yeni bir eğitim reformu yapıldı? Bu reformların benzer ve farklı yönleri nedir? (Skocpol 2011).

Bu sorulara biraz yakından bakıldığında, büyük toplumsal dönüşümlere odaklandığı görülür. Tilly (1984), karşılaştırmalı tarihsel sosyolojiyi "*büyük yapılar, geniş oluşumlar ve çok büyük karşılaştırmalar*" olarak kavramsallaştırdı. Yukarıdaki sorulardan da anlaşıldığı gibi, büyük ölçekli toplumsal, tarihsel gelişim ve dönüşümleri açıklamada karşılaştırmalı yönetime başvurulmaktadır (Ergut ve Uysal 2012). Karşılaştırma yapmak için çalışılan birimin büyük ölçekli olması gerekli değildir, fakat karşılaştırmalı yöntem içinde büyük ölçekli dönüşümleri karşılaştırmamanın özel bir yeri vardır. Sosyolojinin bir alt çalışma disiplini olan karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji çalışmaları, bu sahada önemli bir yer kaplamaktadır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, diğer daha mikro ölçekli nitel ve nicel karşılaştırma örneklerine de değinilmektedir. Karşılaştırmalı yöntemde çok karmaşık istatistik teknikler kullanılmamasına ve çoğunlukla nitel desenli araştırmalar olmasına rağmen, anlaşılması karmaşık bir araştırma deseni gibi görülmektedir. Aslında bunun nedeni, karşılaştırma yapabilmek için tek bir sosyo-kültürel ortamın yeterli olmadığı, diğer ülke ve vakalarla ilgili de derinlemesine bilgi sahibi olmanın

gerekliliğidir. Sadece günceli ve kendi sosyo-kültürel dünyasını bilmek bu türden çalışmalarını anlayabilmek için yeterli olmamaktadır (Neuman, s. 604).

Karşılaştırmalı yöntem, belirli olayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan fonksiyonel faktörleri sınıflandırmayı ve açıklamayı hedef alan bir araştırma metodunu ifade için kullanılan genel bir terimdir. Neuman'ın (2013) tanımına göre "tarihsel karşılaştırmalı araştırma geçmişteki bir tarihsel dönemde ya da farklı kültürler arasında toplumsal yaşamın çeşitli yönlerini inceleyen bir araştırma türüdür" (Neuman, s. 71). Karşılaştırmalı tarihsel yöntem, çeşitli sosyo- ekonomik ve tarihsel faktörlerin bir araya gelip spesifik bir toplumsal sonuç (iç savaş vb.) doğurduğu durumlarda en uygun yöntem olarak kullanılmaktadır. Uzun dönemli toplumsal değişimleri incelerken de, karşılaştırılan ülkeler arasında neyin benzer ve farklı olduğunun karşılaştırılmasında kullanılır (Neuman, s. 604).

Birçok karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji çalışması, uzun bir tarihsel süreçte gerçekleşen evrensel toplumsal süreçleri (sanayi toplumu, tarım toplumu vs.) belirlemeye çalışır. Kısa bir zaman dilimi içinde, tek bir toplum veya ülke üzerine yapılan çalışmalar, ancak sınırlı bir genelleştirme sunabilir. Örneğin, Avustralya'nın 2016 yılında büyük kentlerinde sosyo-ekonomik eşitsizlik ile suç oranlarının ilişkili olduğunu tespit ettiğimizde bu durumun sadece Avustralya'ya özgü olup olmadığını bilemeyiz. Ancak, sosyo-ekonomik eşitsizlik ile suç oranlarının Amerika, İngiltere, Kanada gibi ülkelerde de anlamlı derecede ilişkili olduğu sonucuna varırsak bu durumda genelleştirmelerimiz daha güçlü bir konuma yükselecektir. Bu genelleştirme sadece İngilizce konuşan endüstrileşmiş ülkeler için geçerli olacaktır. Eğer Türkiye, Brezilya, Mısır, Fransa, Güney Kore gibi ülkeleri de dâhil ettiğimizde ve bu durum uzun bir zaman dilimine yayıldığında, genelleştirme çok daha evrensel olacaktır (Neuman, s. 606).

Tarihsel karşılaştırmalı çalışmaların bir kısmı çok sayıda ülkeyi belirli konulara göre mukayese etmektedir. Neuman'ın verdiği örnek çalışmalara burada kısaca değinildiğinde, Beckfield'in (2003) 170 ülkeyi ekonomik eşitsizlik açısından karşılaştıran çalışması, Schofer'in (2004) 120 ülkeyi mukayese ettiği bu ülkelerde bilimin genişlemesi, Sung'un (2003) 99 ülkede kadınların siyasete katılımını karşılaştırdığı çalışması ile Tsutsui ve Wotipka'nın (2004) 77 ülkede insan hakları organizasyonlarını karşılaştırdığı çalışması çok sayıda ülkenin karşılaştırılmasına örnek verilebilir.

Ancak, çok sayıda ülke ve toplumu mukayese edebilmek için veri elde etmek zordur ve elde edilen verilerin bir kısmı da mukayese edilebilir nitelikte değildir. Bu nedenle, karşılaştırmalı araştırmaların büyük bir çoğunluğu 10 ile 20 ülke arasında yapılmaktadır. Brady'nin (2003) 16 gelişmiş ülkeyi siyaset ve sosyal politika bakımından karşılaştırmaları, Chang'ın (2004) 16 ülkede yaptığı cinsiyet ayrımcılığı, Moller'in (2003) 14 gelişmiş ülkeyi karşılaştırdığı yoksulluk çalışması ile Tubergen'in (2004) 18 ülkeyi kapsayan göçmen politikaları örnek verilebilir. Diğer çalışmaların pek çoğu ise 2 ile 4 ülke, durum, vakıa veya toplumu mukayese etmektedir. David Waldner'in (1996, 1999) Türkiye, Suriye, Tayvan ve Singapur arasında yaptığı mukayeseli ekonomi politik çalışması, Gang'ın (2004) sosyal politika ve işsizlik açısından ABD ile Almanya'nın uygulamaları, Marx'ın (1998) Brezilya, Güney Afrika ve ABD'de ırk ilişkileri çalışması ve Tobin'in (1989) yılında Japonya, ABD ve Çin'de okul öncesi eğitim karşılaştırmaları az sayıda ülke ile yapılan çalışmalara örnek verilebilir (Neuman, s. 607).

2. Karşılaştırma Tarihsel Yöntemin Kısa Bir Tarihi

Karşılaştırma tarihsel sosyolojik araştırmalar, tarihsel geçmişte veya farklı toplumlardaki olaylar ve koşullar ile ilgili verilerin incelendiği nitel desenli bir araştırma türüdür. Karşılaştırma yöntemin sosyal bilimlerde diğer yöntemlerden biri mi yoksa apayrı bir alan mı olduğu ile ilgili tartışmalar devam etmektedir (karşılaştırma siyaset, karşılaştırma eğitim vb.). Sartori, (1991, 1994) karşılaştırma siyasetin kategorik olarak karşılaştırma yöntemi kullanan farklı bir saha olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, bu konuda farklı yaklaşımlar devam etmektedir ve bu çalışmada ayrı bir yöntem olarak değerlendirmek yerine sosyal bilimlerde uygulanan diğer yöntemlerden bir tanesi olarak konumlandırılmaktadır.

Tüm sosyal bilimlerde karşılaştırma vardır ve karşılaştırmanın olmadığı bir sosyal bilim alanı düşünülemez. Bir toplumu, kültürü, diğer bir toplum ve kültürle mukayese etmeden tahlil etmek oldukça güçtür. Bilindiği gibi, sosyolojinin kurucuları Marx, Weber ve Durkheim gibi klasik düşünürler araştırmalarında karşılaştırma tarihsel yöntemi uygulamışlardır. Karşılaştırma yöntem, sosyolojinin çeşitli alt dallarında geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Sosyal değişme, siyaset sosyolojisi, toplumsal tabakalaşma, din sosyolojisi ve aile sosyolojisi gibi alanlarda sıklıkla uygulanmıştır (Ergut ve Uysal, 2012).

19. Yüzyılda, sosyolojinin kurucuları sosyoloji, tarih, siyaset bilimi ve ekonomi bilim dallarını sentezleyerek karşılaştırma tarihsel metodu çalışmalarında uyguladılar. Birinci Dünya Savaşından sonra, sosyal bilimlerin daha özel alt dallara ayrılması ile birlikte karşılaştırma tarihsel yöntem gündemden düştü. Bu tarihten sonra karşılaştırma yöntem daha çok antropolog ve tarihçiler tarafından uygulandı. Ancak, Marc Bloch, George Homans, Robert Merton ve Karl Polanyi gibi az sayıda sosyoloğun karşılaştırma tarihsel çalışmaları kısa zamanda derin etkiler oluşturdu (Neuman, s. 603).

Özdalga'nın (2011) değerlendirmesine göre karşılaştırma tarihsel sosyoloji, *uzun süreli bir perspektifte tarihsel dönüşümleri, bağlamsal perspektifleri, ilişkisel boyutları ya da karşılıklı bağımlılıklar ve güç dengeleri* bağlamında konuları ele almakta ve sosyolojinin varlığını tarihselleştirmektedir. Bu dört temel noktayı kısaca özetlediğimizde, karşılaştırma tarihsel sosyoloji toplumsal ve tarihsel dönüşümlerle bir diğer deyişle ile belirli bir yönü olduğu varsayılan değişimlerle ilgilenir. Tarihsel sosyolojik bir perspektif, ele alınan fenomenin daha geniş bir bağlama oturtulmasını gerektirir ve sıklıkla varsayılan bağlamsal birim ulus devleti olagelmıştır. Karşılaştırma tarihsel sosyoloji ulus devlet sosyolojisi olarak da ifade edilmektedir ancak bugün geldiğimiz noktada karşılaştırma yöntem daha alt birimleri de mukayese etmek için geliştirilmiştir (Özdalga, 2011, s. 11).

Tarihsel sosyolojinin bir disiplin olarak gelişimi söz konusu olduğunda, kimi Dünya tarihsel olayları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tarihsel sosyolojinin Karl Marx ve Max Weber'in klasik dönem sayılabilecek eserlerinin ardından, bir disiplin olarak yeniden ortaya çıkışı ikinci klasik dönem eserlerin kaleme alındığı İkinci Dünya Savaşı yılları ertesidir. *Annales Okulu* ile somutlaşan, özellikle Lucien Febvre, Marc Bloch ve Fernand Braudel'in katkıları ile somutlaşan ikinci bir dönem karşımıza çıkmaktadır (Açikel, 2011. s. 156).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra karşılaştırmalı tarihsel çalışmalar uluslararası haberleşmenin artması, kolonilerin çökmesi ile 1950'li yıllardan sonra bilimsel ilgi odağı olmaya başladı. Karşılaştırmalı tarihsel araştırmaların tekrar gündeme gelmesinde tarih biliminde nicel tekniklerin kullanılmaya başlaması da bir diğer faktördür. Mukayese edilebilecek düzeyde nicel veri setlerinin ortaya çıkması, ülkelerarası karşılaştırma yapmada tarama araştırmalarının gündeme gelmesi ile birlikte karşılaştırmalı yöntem tekrar güncellik kazandı (Neuman, s. 603).

Üçüncü dönemi ise 1970 ve 1980'li yıllarda Amerika'da Immanuel Wallerstein, Barrington Moore, Theda Skocpol ve Charles Tilly gibi önde gelen sosyal bilimciler tarafından metodolojik ve tematik olarak daha da geliştirilmiştir. 1980'li yıllarda karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji, önemli bir çalışma alanına dönüştü ve 90'lı yıllarda Amerika'da önde gelen sosyoloji dergilerinde yapılan yayınların %40'ı karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji ağırlıklıydı (Neuman, s. 603). Dördüncü dönemin ise 2000'li yıllarda küreselleşme süreci ile başladığı kabul edilmektedir (Açıkel, s. 156).

Karşılaştırmalı yöntem kendi içinde nitel, nicel ve karşılaştırılan birimlerin çeşitliliği de göz önüne alındığında, çok farklı kombinasyonlarda karşımıza çıkmaktadır. Fakat, bu çalışma, karşılaştırmalı yöntemin diğer boyutlarına da kısaca değinmekle birlikte nitel ve nominal ağırlıklı bir karşılaştırmalı yöntem ile sınırlandırılmıştır. Bu makalede kullanılan karşılaştırmalı yöntem daha çok karşılaştırmalı tarihsel sosyolojide uygulanan yöntemdir. Burada verilen örnekler, nitel ağırlıklı ve en fazla dört ülke, bağlam olay vb. ile sınırlıdır. Aşağıdaki sayfalarda, karşılaştırmalı tarihsel yöntemin pozitivist yönelimli yöntemler ile saha araştırması, yorumsalcılık ve geleneksel tarihçilik yöntemleri arasındaki benzer ve farklı yönleri irdelenmektedir.

3. Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyolojik Yöntem ve Diğer Nitel-Nicel Yaklaşımlar

Karşılaştırmalı tarihsel yöntemin sosyal bilimlerde ayrı bir yaklaşım olup olmadığı ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Karşılaştırmalı tarihsel yöntemi çalışmalarında, uygulayanların bir kısmı pozitivist nicel teknikleri kullanırken, diğerleri de nitel, yorumlayıcı ve kritik yaklaşımları benimsemektedir. Pozitivist bir yaklaşımı benimseyen Durkheim ile yorumsalcı yaklaşımı benimseyen Weber, karşılaştırmalı tarihsel araştırmalarda iki farklı mantıksal yaklaşımdan hareket ederler. Durkheimci pozitivist yöntem ile Weberci yorumsalcı yöntemin karşılaştırmalı tarihsel araştırmalarda birbirinden ayrı ve zıt olması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu iki düşünürde eserlerinde karşılaştırmalı yöntemi farklı bakış açılarından uygulamışlardır.

Neuman, karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik araştırmaları, üç boyutlu bir şekilde ifade etmektedir. Birinci boyutu, araştırmacı sadece tek bir ülkede mi veya birkaç ülkeyi birlikte mi veya pek çok ülkeyi aynı anda mı mukayese ediyor? İkinci boyutu, araştırmacı geçmişteki tek bir zaman dilimi veya yılı mı, uzun yıllara yayılmış olayları mı veya yakın geçmiş ve şimdiki zamanın üzerine mi yoğunlaşıyor? Üçüncü boyutu ise araştırmacı nitel verileri mi nicel verileri mi kullanıyor. Bu üç boyut sınıflandırıldığında, 18 çeşit karşılaştırmalı tarihsel araştırma tipolojisine ulaşılır¹ (Neuman, s. 605). Pek çok

---

¹ Tarihsel karşılaştırmalı araştırmanın olası türleri için bakınız: Neuman Lawrence W. (2006). "Social Reserach Methods: Qualitative and Quantitative Approaches", Pearson International Edition, s. 421.

karşılaştırılmal araştırma, zaman bakımından günümüz üzerine yoğunlaşırken bazıları da geçmişte tek bir toplumu belirli bir zaman dilimi içinde incelemektedir.

3.1. Karşılaştırılmal Tarihsel Sosyolojik ve Yorumsalcı Araştırmalar

Kendi içinde karşılaştırılmal tarihsel sosyolojik araştırmalar, pozitivist yaklaşımla oluşturulmuş araştırmalardan farklıdır. Ayrıca, bazı alan araştırmacılarının, kültürel antropologların ve geleneksel tarihçilerin aşırı derecede yorumsalcı yaklaşımlardan da farklı bir alandır. Vaka çalışmalarında, tek bir ülkeyi derinlemesine araştırmak söz konusudur. Vaka alışmaları tarihi süreçleri ayrıntılı bir şekilde inceleyip somutlaştırılabilir (Neuman, s. 423).

Sosyal bilimlerde, pozitivist yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, mukayeseli çalışmaları az sayıda vaka üzerinde çalıştıklarından dolayı eleştirmektedirler. Pozitivistlere göre, çok az sayıda vaka incelendiği için genelleştirilmiş nedensel ilişkiler kurmak mümkün değildir. Yorumsalcı araştırmalarda olduğu gibi, karşılaştırılmal tarihsel ve sosyolojik araştırmalar da kültür üzerine eğilmektedir. Araştırdığı öznenin gözü ile görmeye ve anlamaya çalışmakta, araştırdığı insanların ve grupların yaşamını kurgulamaktadır. Ancak, aşırı yorumsalcı araştırmalar vakayı sadece başkalarının gözünden görmeye eğilimlidir ve yorumsalcılıkta insanları empatik bakış açısı ile anlamak yeterlidir. Dolayısıyla, yorumsalcılar, nedensel ilişki, sistematik kavramlaştırma ve teorik modeller oluştırma ile uğraşmazlar. Hatta, aşırı yorumsalcılar, her sosyal ortamın benzersiz ve öznel olduğunu ve mukayese yapılamayacağını iddia ederler. Geleneksel tarih ise belirli bir yerde, belirli aktörler ile belirli bir tarih dilimini konu edinir. Karşılaştırılmal tarihsel araştırmalar, etnografi ve kültürel antropoloji çalışmalarından yararlanır, ancak aşırı sübjektif yorumsalcılığa düşmez (Neuman, s. 423). Tablo 1 ve Tablo 2’de, karşılaştırılmal tarihsel yöntemin ayırt edici özellikleri ve nicel metotlardan farkı gösterilmektedir.

Tablo 1: Tarihsel Yöntem ve Diğer Nitel-Nicel Yöntemler

Konu	Karşılaştırılmal Tarihsel Yöntem ve Özellikleri
Kanıt	kanıtlardan yola çıkıp eksik parçaları birleştirerek yeniden kurgulama
Çarpıtma	çalışılan sosyal ve tarihsel faktörlerin bağlamı dışına çıkma durumuna karşı bilinçli olma
İnsan rolü	araştırmacı bir bağlam içinde insanların motivasyonlarını ve eylemlerini nedensel ilişkiler içinde ele alır
Nedensellik	nedenleri koşullara bağlı olarak görür, nedenleri ortaya çıkarır ve nedenler çeşitli faktör ve güçlerin birlikteliği sonucu ortaya çıkar.
Mikro/Makro	tüm durumları mukayese eder ve mikro-makro arasında veya sosyal gerçeklik katmanları arasında bağlantı kurar
Çapraz Bağlam	bağlamlar arasından hareketle daha soyut karşılaştırmalar yapar

Kaynak: Neuman Lawrence W. (2006). *“Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches”*. Pearson International Edition, orijinal İngilizce kitaptan uyarlama, s. 424.

Tablo 2: Karşılaştırmalı Tarihsel Yöntemin Yapısı

Konu	karşılaştırmalı yöntem ve saha araştırması	nicel yöntemler
Araştırmacının görüşü	araştırma sürecinde etkili	etkili değil
Veriye yaklaşım	tüm detayları ile verileri anlamaya odaklanır	veriler üzerinde işlem yapar
Teori ve veriler	verilerin içinde gömülü olan teoriyi ortaya çıkarır	teori ve hipotez ile başlar
Eylem/Yapı	insanlar özgür iradeleri ile belirli yapılar ve sınırlılıklar çerçevesinde eylemde bulunup anlamlar oluşturur	sosyal ve toplumsal güçler davranışları biçimlendirir
Yasa ve genelleştirme	belirli bir bağlam içinde sınırlı genellemeler yapar	evrensel genellemeler yapar

Kaynak: Neuman Lawrence W. (2006). *"Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches"*, Pearson International Edition, orijinal İngilizce kitaptan uyarlama. S. 424.

3.2. Karşılaştırmalı Tarihsel Yöntem ve Saha Araştırması

Karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik yöntem ve alan araştırmalarında araştırmacının bakış açısı kaçınılmazdır ve bu iki yöntemde de yorum yapmak önemli bir yer tutar. Karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik araştırmalarda, nesnel ve objektif gerçeklikten ziyade eski ve yeni ile karşıt dünya görüşlerinin çatışması söz konusudur. Her iki yaklaşım da, çalıştığı konulara derinlemesine eğilip konuyu çeşitli yönleri ile ele alarak empatik bir bakış açısı geliştirir.

Karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım, belirli bir tarihi ve kültürel bağlamda teorik genelleştirmeler geliştirmeye çalışır. Nicel verilere, nitel verileri desteklemek için başvurur ve pozitivist yaklaşıma nispetle saha araştırmasına daha yakındır. Araştırmacı, çok çeşitli etkinlikler içinde bir dizi sosyal yaşamın belirli yönlerine eğilerek, verileri organize eder ve kavramlar geliştirir. Kültürü dramatize eden ayinleri, sembolleri ve insanları motive eden davranışları, nedenlerini ve gerekçelerini anlamaya çalışır. Örneğin, Burrage ve Corry (1981) 14. ve 17. yüzyılları arasında resmi-geçit kayıtları, meslek birliklerinin törenlere katılım biçim ve düzenleri, fener alayları, bayramlar ve kraliyet ziyaret kayıtlarını inceleyerek Londra'da mesleki statüleri ölçmüştür (Neuman, 2006 s. 424-425).

Her iki araştırma biçiminde de verilerin toplanması ve analizi sonucunda teori ortaya çıkabilir (gömülü teori). Önceden, sabit bir hipotez yoktur. Araştırmacılar, veriler ile çalışma esnasında veya sonrasında diyaloga girerek kavram ve teori geliştirirler. Her iki yaklaşımda da, insan eylemlerine derinlemesine nüfus edip anlamları keşfeder ve sistematik hale getirerek eser meydana getirirler. Her iki yaklaşım da, eylem, süreç ve olaylar zincirine odaklanarak zaman ve sürecin gelişimini temel alır ve her iki yaklaşım da eylem ve yapı arasındaki gerginliğin farkındadır. Sosyal gerçeklik eş zamanlı olarak

insanlar tarafından yaratılır ve aynı zamanda oluşturulan bu sosyal geçeklik, insan davranışlarını kısıtlayıp sınırlandırır. Bu iki yaklaşımda da, teori ve genelleştirmeler sınırlıdır. Hiçbiri de, yasa ortaya çıkarmak için önermeler test etmez. Aynı şartların, başka yerde olması ve olayın başka bir yerde tekrarlanması mutlaka olacaktır diye genelleştirmek gerçekçi değildir ve bunun yerine, sınırlı genellemeler önerirler (Neuman, 2006. s. 425).

Vaka incelemesine dayalı karşılaştırma araştırmaları, az sayıda vakayı derinlemesine mukayese edip sınırlı genellemeler yaparken, değişkenlere dayalı yapılan karşılaştırmalarda bu durumun aksi söz konusudur. Yani, çok sayıda değişken, derinlemesine olmayan ancak genelleştirme gücü daha fazla olan karşılaştırmalar yapar.

Tarihsel karşılaştırma araştırmaları, birkaç istisna dışında, her basamağı sıkı kurallara gerektiren karmaşık bir alan değildir. İlk önce araştırmacı çalışacağı ortama aşına olarak ve konu ile ilgili daha önce hangi çalışmaların yapıldığını inceleyerek başlar. Daha önce de izah edildiği gibi, ortada mukayese için birden fazla kültür, ülke vs. olduğu için, çalışılacak birimlere derinlemesine aşına olmak gerekmektedir. Araştırmacı, topladığı verilerin var olan teorileri desteklemek veya red- detmek için kanıt olup olmadığına bakar ve sonuçta yepyeni kavram ve teoriler ortaya çıkabilir. Örneğin, Skocpol, Fransız, Rus ve Çin devrimlerini mukayese ettiği araştırmasında topladığı kanıtların var olan devrim teorileri ile çeliştiği sonucuna ulaştıktan sonra, yeni bir açıklama getirmiştir (Mahoney ve Rueschemeyer, 2003).

Tarihsel karşılaştırma araştırmalarda, araştırmacı “kanıtları toplar, tasnif eder ve konu ile ilgili olanlar arasında bağlantılar kurarak sentezleme aşamasına geçer ve açıklayıcı bir modele doğru ilerler. En son adımda ise kanıtlar, oluşturulan kavramlar ve sentez bir araştırma raporunda birleştirilir. Araştırmacı, kanıt yığınlarını damıtarak ifade eder ve kapsamlı dipnotlar hazırlar. Delilleri ve argümanları yoğurarak okura tutarlı ve ikna edici bir tablo ile iletir” (Neuman 2013, s, 620). Tarihsel sosyoloji, “tarihsel verilere bir yaklaşımdır, geçmiş sosyolojik modeller ve teoriler açısından anlamaya ve açıklamaya çalışan bir tarihçilik tarzıdır... Alternatif olarak, tarihsel veriler sosyolojik kavramlar, ilkeler ve kuramların geçerliliğini göstermek ve test etmek için kullanılabilir” (Mariampolski ve Hughes 1978; Neuman 2013, s, 620).

Tarihçiler için birincil, ikincil, süreli kayıtlar ve hatıralar olmak üzere 4 kanıt türü vardır. Geleneksel tarihçiler, çoğu zaman birincil kaynaklara yoğunlaşırken, karşılaştırma tarihsel sosyolojik araştırmacılar da, ikincil ya da tüm bu kaynak türlerinin bir birleşimini kullanırlar (Neuman, s, 620). Birincil kaynaklara kısaca değinildiğinde, geçmişten bugüne kadar bozulmadan kalmış mektuplar, belgeler, gazeteler, giyim eşyası, romanlar, filmler ve fotoğraf benzeri dokümanlardır. Bu tür belgeler çoğunlukla arşivlerde saklanmaktadır. Yazılı belgeler en önemli birincil kaynak türleridir. Yazılı belgelere dair getirilen eleştirilerin başında, geçmişte okuma yazması olanların sadece seçkin kişiler oldukları ve devletin resmi belgeleri olduğu için eleştirilmektedirler. Okuma yazması olmayan ve resmi kurumların dışında kalanların görüşlerinin gözden kaçabileceği, birincil kaynaklara getirilen eleştiriler arasındadır. Neuman, günümüzde telekomünikasyon, bilgisayar ve video televizyon radyo ve internet yayınlarının kâğıt üzerinde yazılı belge olmadıkları için gelecekteki tarihçilerin işlerini zorlaştıracaklarını belirtmektedir.

Birincil kaynakları toplamak, tasnif etmek uzmanlık gerektirir ve çok uzun zaman aldığı için, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji araştırmacıları ikincil kaynakları kullanır. Bir diğer ifade ile, birincil kaynakları inceleyerek yıllarını geçirmiş ve uzmanlaşmış olan tarihçilerin eserlerini kullanır. Bir diğer kaynak da, resmi kurumlar tarafından tutulan sürekli kayıtlardır. Osmanlı tahrir defterleri, kadı sicilleri vs. yine aynı şekilde hatıralar da tarihçilerin başvurduğu önemli kaynaklardandır.

Özetle, buraya kadar ana hatları ile karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji araştırmalarında çalışılan konu başlıkları, kısa bir tarihçesi ve diğer nitel ve nicel yöntemler ile benzer ve farklı yönleri üzerinde duruldu. İlerleyen sayfalarda (dördüncü ve beşinci bölümde), tarihsel karşılaştırmalı araştırma çeşitleri, Galton sorunu ve etik kaygılardan bahsedilecektir. Beşinci bölümde ise, tarihsel karşılaştırmalı araştırmalarda eşdeğerlik üzerinde durulacaktır.

4. Karşılaştırmalı Araştırma Çeşitleri

Diğer araştırma yöntemlerine nispetle, karşılaştırmalı araştırmada daha çok sorunla karşılaşmak mümkündür. "Prensipite, karşılaştırmalı kültürler arası araştırma ile tek bir toplum içinde yürütülen araştırma arasında hiçbir fark yoktur. Farklar, bunun yerine, belirli sorun türlerinin büyüklüğünde yatar. Karşılaştırmalı araştırma, ayrı bir araştırma tekniğinden çok, bir perspektif ya da yönelimdir" (Neuman, s, 629, Holt ve Turner, 1970).

Karşılaştırmalı araştırmada, birimler arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya çıkarmak esastır. Tek bir birimi incelemekle, birden fazla birimi inceleyip benzer ve farklı parametreleri ortaya çıkarmak, genellemelere ulaşmak açısından, tek bir birimi derinlemesine araştırmaya göre çok daha güçlüdür. Sosyal bilimlerin önemli amaçlarından biri de, zaten toplumlar arasında genel geçer genellemeler ortaya koymaktır, ancak bu da karşılaştırmalı yöntemi uygulamakla mümkün hale gelir. Neuman'ın Ragin'den (1994a: 107) yaptığı bir diğer alıntıya göre "*Karşılaştırmalı araştırmacılar örnek olaylar arasındaki benzerlik ve farklılıkların kalıplarını inceler ve çeşitliliklerini kabullenmeye çalışır... Nicel araştırmacılar da örnek olaylar arasındaki farklılıkları inceler, ancak farklı bir vurguyla; amaç, çoğu zaman pek çok örnek olay arasında, bir değişkenin diğeriyle ortak değişkenliğini açıklamaktır... Nicel araştırmacının tipik olarak örnek olaylara yalnızca genel anlamda aşinalığı vardır*" (Newman, s. 630).

Karşılaştırmalı yöntem, sosyal bilimlerde ölçme ve yeni kavramsallaştırmalara ulaşmada araştırmacılara ufuk açıcı bilgiler sağlamaktadır. Her şeyden önce, örneğin, aynı bir birimi birden fazla ülkede karşılaştırdığımızda genelleme olasılığı yükselmektedir. Çünkü, tek bir kültür veya ülke ile yapılan bir çalışma dar kapsamlıdır ve genelleme yapmak zordur. Karşılaştırmalı araştırmalarda, bir teoriyi araştırmaya uygulayabiliriz, fakat teoriyi test etmek söz konusu değildir ve sadece sınırlı genellemeler yapılabilir. Teori testi, bilindiği gibi, nicel metotların uygulama alanıdır.

Karşılaştırmalı araştırmalar, nedensel açıklamalar geliştirme yolunda, yeni alternatif nedensel ilişkiler geliştirebildiği gibi, halen var olan nedensel açıklamaları da geçersiz hale getirebilme potansiyeline sahiptir. Neuman, bu konuya örnek olarak Weil'in (1985) hoşgörüsüzlük ve eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasını vermektedir. Amerika'da daha önce yapılan araştırmalar, eğitim düzeyi ile hoşgörünün doğru orantılı olduğunu tespit etmiştir. Weil'in başka uluslarla da mukayese ettiği çalışmasında, hoşgörü düzeyinin artmasında aslında ülkelerin demokratik düzeylerinin daha önemli

olduğunu bulmuştur. Tek başına eğitim düzeyinin yükselmesi yeterli değildir, hoşgörü düzeyinin artması için liberal demokrat bir rejimin olması gereklidir. Dolayısıyla, evrensel olarak eğitim tek başına hoşgörü düzeyini arttırmamaktadır (Neuman, s. 631).

Neuman, Kohn'dan (1987) yaptığı alıntıda *karşılaştırma örnek olay incelemesi, kültürel bağlam araştırması, uluslararası ve uluslarötesi* olmak üzere dört tür karşılaştırma araştırma olduğunu belirtmektedir. İlk ikisi ayrı bir karşılaştırma tarihsel araştırmaya girerken, üçüncüsü pozitivist ve sonuncusu da benzersiz bir yaklaşımdır (Neuman, s. 438).

Karşılaştırma örnek olay incelemesinde, belirli toplumlar veya kültürler benzerlik ve farklılık açısından mukayese edilir. Örneğin, Türkiye ile Almanya arasında belirlenmiş bir konu bakımından benzer ve farklı yönler nelerdir? Türkiye, Rusya, Japonya ve Güney Kore'de insanların yaşlılık deneyimleri nasıldır? Türkiye ile Fransa'nın eğitim sistemleri arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Örnekte de görüldüğü gibi, sınırlı sayıda iki örnek olayı derinlemesine inceleyip karşılaştırma söz konusudur.

Kültürel bağlam araştırmasında, toplum ya da birim türlerinin yerini tutan örnek olaylar incelenir. Kültürel bağlam araştırmasına örnek olarak, Neuman, Anthony Marx'ın Amerika, Güney Afrika ve Brezilya'da ırk ilişkilerini karşılaştırdığı araştırmayı vermektedir. Marx bu çalışmasında üç farklı kültürel ortamda ırk ile ilgili ortak fikirler, ırk ilişkileri, resmi politikalar ve kanunları tarihsel bağlamlarında karşılaştırmıştır. Bu üç farklı ülkeyi rastgele değil, her biri, ırk ilişkilerinde ayrı bir sistem ve kültürel ortamı temsil ettiği için seçmiştir (Neuman, s. 632).

Üçüncü bir tür olan uluslararası mukayeselerde, analiz birimi ulustur. Ulusların incelenmek istenilen özellikleri, değişkenlere dönüştürölüp karşılaştırma yapılır. Dünyada, 200'e yakın ulus vardır ve mukayese yapabilmek için pek çok ülke ile ilgili verilere ulaşmak zordur. Uluslararası mukayesede, yaklaşık 40 ile 50 ülke bazı değişkenler açısından mukayese edilir.

Ulusötesi karşılaştırmalarda ise, çok uluslu bir topluluk, örneğin 'Üçüncü Dünya' gibi, ulus blokları analiz birimidir. Wallerstein'in dünya sistemi analizi ve ulusları merkez-çevre ve yarı merkez şeklinde mukayese metodu bu yaklaşıma en iyi örnektir. Wallerstein, tarihsel karşılaştırma çalışmalarda, çığır açmış bir diğer sosyologdur (Neuman, s, 632).

Karşılaştırma tarihsel araştırmalarda, genellikle analiz birimi ulus devletidir. Belki de kolaylık olması açısından, dünya üzerindeki insanları, kültürleri mukayese ettiğimiz zaman ilk aklımıza gelen birim ulus devlet olmuştur. Neuman'a göre, ulus devlet çoğu kez somut, gözlemlenebilir bir birim olarak tanımlanması daha zor olan kültürün yerine kullanılır (Neuman, s. 633). Ancak, ulus devlet bir üst birimdir ve ulus devlet egemenliğinde yaşayan başka alt kültürler, ulus devlet ile eş değer olmayabilir. Analiz birimi olarak ulus devleti alırken dikkate edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Neuman'ın belirttiği gibi, analiz birimini seçmeden önce, araştırma sorusu için karşılaştırılacak birimin ulus mu, kültür mü, bölge ya da alt kültür mü olacağına karar vermek gerekmektedir.

Kültürler veya alt kültürler karşılaştırıldığında, göz önüne alınması gereken bir diğer önemli konu da *Galton Sorunu'dur*. Kültürleri ve daha alt kültürleri birbirinden kesin

sınırlarla ayırmak çok zordur. Kùltürler zamanla değişir, dönüşür, birbirinin içine geçer. Bu karşılaşılan soruna, karşılaştırmalı yöntemde *Galton Sorunu* adı verilmektedir. Araştırmacılar, mukayese yaparken, mukayese yaptıkları birimlerin birbirinden farklı ve ayrı olmasını isterler; çünkü birbirinin benzeri veya aynısı iki şeyi mukayese etmenin bir anlamı yoktur. Mukayese edilen birimler, daha büyük tek bir birimin alt parçalarıysa, sahte ilişkiler bulmak hayli yüksek bir ihtimaldir. Kùltürlerin mukayesesi söz konusu olduğunda, *Galton Sorunu* önemli bir mesele haline gelmektedir. Neuman'ın tanımına göre Galton Sorunu: "*Birden çok olay ya da birimin özellikleri arasında, özellikler tek bir kaynaktan yayılmış olduğu ve birimler (örn. ülkeler, kùltürler) gerçekte bağımsız örnek olaylar olmadığı halde bağlantılar ya da ilintiler bulma potansiyeli sorunudur*" (Neuman, s. 636).

Galton Sorunu'na iki örnek vermek gerekirse, Kanada, Fransa ve ABD'nin eyaletlerini incelediğimizi varsaydığımızda İngilizce konuşmakla dolar arasında, Fransızca konuşmakla da Frank arasında güçlü bir ilişki olacaktır. Karşılaştırmalı tarihsel araştırmalarda da geçerli olan bu soruna da örnek verirse, örneğin 1914 yılındaki Türkiye ile 2017 yılındaki Türkiye aynı ülke midir? Geçen yüzyıllık sürede cumhuriyetin kurulması, Batı ittifakına katılım vs. Türkiye'yi temelden değiştirmiş midir?

Karşılaştırmalı araştırmalarda Neuman'ın belirttiği bir diğer önemli sorun da "*Batı kültürel yanlılığı*" sorundur. Günümüzde toplumsal araştırmaların çok büyük bir çoğunluğu, batılı ülkelerde veya Batı'da eğitim almış kişilerce yürütölmektedir. Bu durum etno-merkezcilik tehlikesini de beraberinde getirmektedir ve Yurdal'a göre "Batılı bir yaklaşım, yanlı bir yaklaşım olarak kabul edilmelidir" (Neuman, s. 643). Bu nedenle, bir kùltüre içerden ve dışarıdan bakabilmek önemlidir.

5. Karşılaştırmalı Tarihsel Yöntem ve Eşdeğerlik

Karşılaştırmalı araştırmalarda göz önüne alınması gereken bir başka önemli nokta da *eşdeğerlilik* (Przeworski ve Tunc, 1973). Eş değerklik olmadan mukayese yapmak mümkün değildir. Asıl olan eşdeğer kavramların mukayese edilmesidir. Eşdeğerlik konuları hiç bilinmedik bir vakadan aşına olunan vakalara kadar geniş bir yelpazede yer alabilir. Farklı bir kùltür ve zaman diliminde yaşayan insanları yanlı anlamaya karşı dört tür eşdeğerlilik vardır. Bunlar *sözlük eşdeğerliği, bağlamsal eşdeğerlik, kavramsal eşdeğerlik ve ölçüm eşdeğerliğidir* (Neuman, 2013, s. 648). Sözlük eşdeğerliği başka bir dildeki kelimenin aynı anlama gelen karşılığını bulmakla ilgilidir. Tercüme edilen kelimelerin anlam açısından birbirine denk olmasıdır. Kelime eşdeğerliği ,özellikle tarihsel araştırmalarda önemlidir çünkü bir kelimenin anlamı zamanla değişip başka bir anlama gelebilir. Bağlamsal denklik, terimler ve kavramların bağlı buldukları toplumsal ve kültürel bağlamlarda kullanılmasıdır. Aynı terimler ya da kavramları, farklı toplumsal ve tarihsel bağlamlarda doğru olarak uygulayabilmektir. Kavramsal denklik, karşılaştırmalı araştırmacının birbirine denk ve aynı anlama gelecek kavramları kullanabilmesidir. Ülkeler ve kùltürler arasında birbirine denk kavramları bilmeden yapılan bir araştırma elma ve armut karşılaştırması riskini de beraberinde getirmektedir. Örneğin, sınıf sözcüğü hemen her toplumda vardır; ancak sınıfın her ülkede tarihsel ve siyasi bağlamları ve dolayısı ile sınıf tanımı da farklılık arz etmektedir. Bu nedenle de, toplumsal sınıf mukayeseleri bir hayli zordur. Son olarak, ölçüm denkliği ise, aynı değişkeni farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda temsil edebilecek ölçümleri tespit edebilmektir (Neuman 2013, s. 649-652).

Karşılaştırma araştırmalarda bir diğer önemli sorun da etik kaygılardır. Mukayese edilecek kültür ve ülkelere gitmesi gereken araştırmaçı, kültürlerarası etkileşim ve politik sorunlara karşı duyarlı olmalıdır. Yapılan karşılaştırma çalışmalarda herhangi bir kuruma siyasi amaçlarla ısmarlama mukayeselerin yapılması ahlaki olarak çok yanlış bir davranıştır.

Buraya kadar incelenen hususları tekrar özetlersek, çalışmanın ilk üç bölümünde, sırası ile, karşılaştırma tarihsel yöntemin uygulandığı araştırma konularını irdeleyerek bu alanın tarihsel gelişimini üç adımda ele aldık. Karşılaştırma tarihsel yöntemin, kendine has özellikleri ile diğer nitel-nicel yaklaşımlar arasındaki benzer ve farklı yönlerine değindik. Karşılaştırma örnek olay incelemesi, kültürel bağlam araştırması, uluslararası ve uluslararası olmak üzere dört tür karşılaştırma araştırma çeşidinden bahsettik. Karşılaştırma araştırmalarda, çok önem arz eden eşdeğerlik sorununa odaklanarak, eşdeğerlik olmadan karşılaştırma yapmanın mümkün olmadığını açıkladık ve sözlük, bağlamsal, kavramsal ve ölçüm eşdeğerliği olmak üzere dört temel eşdeğerlik üzerinden mukayeseler yapılabileceği üzerinde durduk.

John Stuart Mill (1858), analitik olarak beş temel karşılaştırma usulü geliştirmiştir. Bu usullerden ilk üç tanesi, siyasi olay ve gelişmeleri açıklamak amacı ile karşılaştırma tarihsel çalışmalarda uygulanmaktadır. Altıncı bölümde, Mill'in beş temel analitik karşılaştırma usullerini açıklayacağız ve sosyal bilimcilerin, ilk üç analitik usulü, çalışmalarında nasıl uyguladıklarını örnekleri ile inceleyeceğiz.

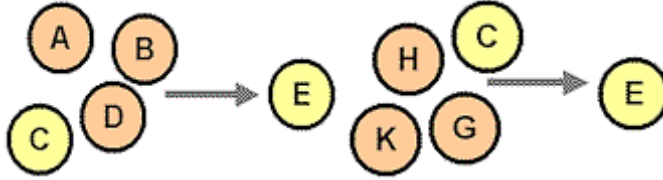
6. John Stuart Mill ve Analitik Karşılaştırma

Karşılaştırma araştırmalarda yapılan çalışmalarda, Mill'in (1858) analitik karşılaştırma usulleri uygulanmaktadır. Mill, karşılaştırma yöntemi beş temel başlık altında toplamıştır. Bunlar *uzlaşma usulü (en benzeyen sistem tasarımı)*, *farklılık usulü (en farklı sistem tasarımı)*, *birlikte değışmeler usulü*, *tortu bakiyesi*, *uzlaşma usulü ve farklılık kaidelerinin ortak usulü* olmak üzere karşılaştırma tekniğini bu beş kaide üzerinde temellendirmiştir (Tepegöz, 2014). Özellikle de ilk üç kaide analitik karşılaştırmanın temelini oluşturmaktadır. Aşağıdaki satırlarda bu kaidelerin şekil ve tablolar ile karşılaştırma tarihsel sosyoloji çalışmalarında nasıl uygulandığını izah etmeye çalışacağız. Bu kaideler kısaca özetlendiğinde:

6.1. Birinci Kaide: Uzlaşma Usulü (en benzeyen sistem tasarımı): "Eğer bir hadisenin iki veya daha çok durum veya deneyinde yalnız bir şart ortak bulunuyorsa bütün hallerde tevafuk eden bu şart, söz konusu olayın sebep veya sonucudur. Bir diğer ifade ile X'in olduğu her durumda ya da çoğu durumda Y de oluyorsa, bu iki olay çeşidi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi olduğu göre "şu özel durumda X oldu" öncülünden "aynı durumda Y de olacaktır sonucuna varmak haklı olur" (Tepegöz, 2014). Bu usule göre, aşağıdaki şekil ve tablolarda da görülebileceği gibi karşılaştırma yapılacak olaylara etki eden ortak nedenleri bulmak amaçlanır. Kısaca, bu usulde, benzer vakaların nedenlerini inceleyerek benzer nedenleri bulmaya odaklanıyoruz. Bu durumu daha da somutlaştırarak Şekil 1'de şöyle gösterebiliriz: Şekil 1'de örneğin 'X' ülkesinde A, B, C ve D faktörleri bir araya gelip E sonucuna yol açmaktadır. 'Y' ülkesinde G, H, K ve C

faktörleri E sonucuna yol açmaktadır. Dolayısı ile iki farklı ülkede de C ortak bir neden olarak E sonucunu doğurmaktadır².

Şekil 1. Uzlaşma usulü (en benzeyen sistem tasarımı)

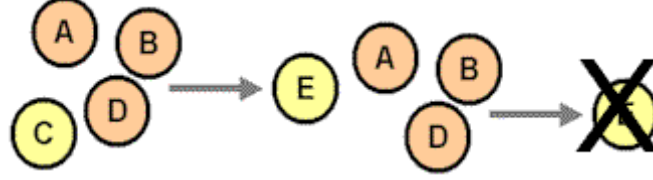
Uzlaşma usulü ya da en benzeyen sistem tasarımı bir örnek durum üzerinden açıkladığımızda örneğin dörtkişilik bir ailenin lokantaya yemek yemeye gittiğini ve menüde balık, kırmızı et, salata ve pilavın olduğunu düşünelim ve aile eve döndüğünde tüm ailenin yedikleri bu yemeklerden zehirlendiğini varsayalım. Bu aile hep birlikte doktora gittiğinde doktor bu ailenin aynı yemeği yiyip yemediğine, kanlarında aynı virüsün olup olmadığına ya da hepsini hastaneye düşüren ortak bir nedenin olup olmadığına bakacaktır. Tablo 3'te tüm ailenin zehirlenmesine yol açan ortak neden balıktır.

Tablo 3: Uzlaşma (en benzeyen sistem tasarımı) usulü ve menü

Aile / Yemekler	Balık	Kırmızı et	Salata	Pilav	Zehirlenme?
Anne	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Baba	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Evet
Kız kardeş	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Evet
Erkek kardeş	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet

6.2. İkinci Kaide- Farklılık Usulü (En farklı sistem tasarımı): Araştırılan hadisenin meydana geldiği durum ile meydana gelmediği durumun, bir şarttan başka diğer bütün şartları ortak olur, yani bir şart yalnız öncekinde bulunursa, ikinci durumu birbirinden ayıran bu şart, hadisenin ya sonucu, ya sebebi, ya da sebebinin zaruri bir kısmıdır. Bu iki yöntem arasındaki temel fark, farklılık yöntemi pozitif olgulardan çıkarılan sonuçları pekiştirmek için olumsuz durumlarda kullanır. Bu durum Şekil 2'de:

² John Stuart Mill'in (1806-1873) beş analitik karşılaştırma metodu: Tablo 3-4 ve 7 ile şekil 1-5'in İngilizce orijinal versiyonları için bakınız: <http://philosophy.hku.hk/think/sci/mill.php> (Erişim Tarihi: 2017). [https://mechanism.ucsd.edu/~mitch/teaching/w10/phil12/lectures/Phil12_W10_Mill's_methods\(2-22-2010\).pdf](https://mechanism.ucsd.edu/~mitch/teaching/w10/phil12/lectures/Phil12_W10_Mill's_methods(2-22-2010).pdf) (Erişim Tarihi: 2017).

Şekil 2: Farklılık usulü (en farklı sistem tasarımı)

Farklılık usulü Şekil 2’de de görüldüğü gibi ‘Z’ ülkesinde A, B, C ve D faktörleri bir araya geldiğinde E olmaktadır. Bir başka ülkede, vakada veya bağlamda A, B, D faktörleri bir araya geldiğinde ve C olmadığında E’de olmamaktadır. Bu durumu bir başka örnekle ifade edersek, arabanızın gazına basıp rahatsız edici bir gürültü duyduğunuzda, gürültünün gidip gitmediğini görmek için pedaldan ayağımızı çekmemiz de farklılık usulüne örnek olarak verilebilir. Farklılık usulünü, lokanta örneğinden hareketle tablo 4’te şu şekilde örneklendirebiliriz.

Tablo 4: Farklılık usulü (en farklı sistem tasarımı) ve Menü

Aile/yenen yemekler	Balık	Kırmızı Et	Salata	Pilav	Zehirlenme?
Anne	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Baba	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Kız kardeş	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Erkek kardeş	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır

Bu senaryoda, yemeklerden zehirlenmeyen sadece bir kişi vardır. Erkek kardeş hariç diğer tüm aile fertleri salata yemiştir ve zehirlenmelerinin muhtemel nedeni salata yemiş olmalarıdır.

Karşılaştırma tarihsel sosyoloji çalışmalarında, uzlaşma usulü ile farklılık usulünün aynı anda uygulandığı bir çalışmaya örnek olarak Theda Skocpol’ün (1979) Türkçeye de tercüme edilen “Toplumsal Devrimler” kitabı verilebilir. Skocpol, bu çalışmasında anlatı yöntemi ile birlikte Mill’in uzlaşma usulü ile farklılık usulünü aynı anda uygulamıştır. Skocpol, Fransa, Rusya ve Çin devrimlerini karşılaştırırken bu üç devrime sebep olan bir dizi ortak neden belirlemek için uzlaşma yöntemini uygulamıştır. Öte yandan, devrimlerin yaşanmadığı İngiltere, 1905’li yıllarda Rusya, Japonya, Almanya ve Prusya’yı da neden devrimlerin olmadığına örnek göstermek için farklılık yöntemini uygulamıştır. Bu karşılaştırmalarının sonucunda iki temel devrim nedeni belirlemiştir: Ordu ve devletin dış baskılara maruz kalması ile devletin çöküşü ve aynı anda toprak ağalarına karşı yaygın köylü isyanları Fransa, Rusya ve Çin’de devrime neden olmuştur.

Tablo 5: Karşılaştırmalı sosyal devrimler ve nedenleri

Örnek Olay	Devletin Çöküşü	Köylü Ayaklanmaları	Sonuç (Devrim)
Fransa	Evet	Evet	Evet
Rusya 1917	Evet	Evet	Evet
Çin	Evet	Evet	Evet
İngiltere	Evet	Hayır	Hayır
Rusya 1905	Hayır	Evet	Hayır
Almanya	Hayır	Hayır	Hayır
Prusya	Hayır	Hayır	Hayır
Japonya	Hayır	Hayır	Hayır

Kaynak: Neuman, W. Lawrence (2013). *“Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar”*, s. 682 6. Baskı. Çeviren, Özge, Sedef. Yayın Odası, Ankara (2006).

Mill’in ilk iki temel kaidesi ayrı ayrı uygulandığı gibi, ilk iki sistem tasarımının aynı anda uygulandığı diğer çalışmalara örnek olarak Barrington Moore ve Tocqueville’nin klasik eserleri örnek verilebilir. Tablolardan da anlaşılacağı gibi, ilk iki usulün uygulanması ile nedensel ilişki zinciri çok daha kuvvetli hale gelmektedir. Bu durumu bir başka tablo ile tekrar gösterdiğimizde³:

Tablo 6. Dört Tür Karşılaştırmalı Araştırma Tasarımı

	Farklılık Yöntemi (En farklı sistem tasarımı)	Uzlaşma usulü (en benzeyen sistem tasarımı)
En benzeyen sistem tasarımı	Örnek 1 Barrington Moore’un modern dünyada diktatörlük ve demokratik devrimle sonuçlanan ülkeler arasındaki farklılığı incelediği kitabı: Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri (benzer vakalardaki farklılıkları incelemek)	Örnek 2 Barrington Moore’un demokratik devrimlerle sonuçlanan ülkeler arasındaki benzerliği karşılaştırması (benzer vakaların benzer sonuçlara yol açması)
En farklı sistem tasarımı	Örnek 3 Tocqueville’nin Amerika ile Fransa’da Demokrasi karşılaştırması (Farklı vakalarda farklılığı mukayese edilmesi) Amerika’da Demokrasi isimli kitap	Örnek 4 Skocpol’un Fransa, Rusya ve Çin Devrimlerini karşılaştırması (Farklı vakalar arasında benzerliğin karşılaştırılması)

³ Tablo 6’nın İngilizce orijinal versiyonu için bakınız: <http://poli.haifa.ac.il/~levi/mlogic.html>. (Erişim Tarihi 2017).

Kaynak: University of Haifa (2017). The Logic of Comparative Research. Erişim Tarihi 2017: <http://poli.haifa.ac.il/~levi/mlogic.html>

Yukarıda verdiğimiz örneklere ilave olarak, Doğu Asya ölkelerinin ekonomik gelişmelerini, Anglo-Saxon ölkelerinde liberalizmin gelişimi, İskandinav ölkelerinde refah devleti uygulamaları, İslam ölkeleri ve üçüncü dünyada askeri darbeler en benzeyen sistem tasarımına örnek olarak verilebilir. Mill'in metodolojisinde sapkın durum analizi konusuna da örnek olarak niçin Müslüman ölkeler arasında demokrasi ve liberalizmin en geliştiği ölkeler Türkiye'dir? konusu örnek olarak verilebilir (Aygül, 2014).

Ekonomik kalkınma konusunda çarpıcı bir örnek de, en benzeyen sistem tasarımı ile en farklı sistem tasarımı usulünü aynı anda uygulayarak David Waldner'in Türkiye, Suriye, Güney Kore ve Tayvan'ın sosyo ekonomik kalkınmalarını mukayese ettiği "Devlet ve Geç Ekonomik Kalkınma" (*State Building and Late Development*) (1999) isimli araştırmasıdır.

Bilindiği gibi, 1950'li yıllardan itibaren, özellikle aynı zamanda ve benzer şartlarda kalkınmaya başlamış ölkelerden bir kısmı bugün ileri derecede gelişmiş ölkeler sınıfına dâhil olmuşken, diğerleri neden aynı başarıyı gösterememiştir? Bu konu ile ilgili olarak David Waldner, Devlet ve Geç Ekonomik Kalkınma (*State Building and Late Development*) isimli kitabında, Mill'in ilk iki karşılaştırma metodunu uygulayarak, 1950 ile 1980 yılları arasında, Güney Kore, Tayvan, Türkiye ve Suriye'de siyasal ve ekonomik kurumların nasıl geliştiğini ve bu gelişmenin ekonomik kalkınmayı nasıl etkilediğini araştırmıştır.

Ekonomik kalkınma ve ulus devletleşme sürecinde bazı ölkeler kendi içlerindeki bir dizi siyasi, ekonomik, etnik ve kültürel sorunları çözerek ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmişlerdir. Yirminci Yüzyılda, devletleşme ve kalkınma yolundaki ölkelerin bir kısmı rejimin niteliği, dini ve etnik bölünmeler, rantiyecilik gibi kritik önemde olan sorunların üstesinden gelerek ve bu sorunları kendi içlerinde çözüme kavuşturarak, bugünkü sosyo-ekonomik kalkınma seviyelerine ulaşmışlardır. Waldner'e göre, ekonomik kalkınma ve ulus devletleşme sürecinde elitlerin kendi aralarında ve toplumla ilişkilerinin seyri ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde çok önemli bir faktördür. Waldner, bu kitabında elitlerin kendi aralarında ve toplumla olan ilişkilerini ön plana çıkartarak Türkiye, Suriye, Güney Kore ve Tayvan'ı ekonomik kalkınma açısından 1950 ile 1980 yılları arasında mukayese etmektedir. Waldner, bu dört ölkede elitlerin kendi aralarında ve toplumla ilişkilerinin 1950 ile 1980 yılları arasında izlerini sürerek elit çatışmalarının ekonomik kalkınmanın başarılanmasında çok önemli bir faktör olduğunu ileri sürmektedir.

Waldner bu çalışmasında, Türkiye ve Suriye örneğinde 'en farklı sistem tasarımı', Güney Kore ve Tayvan örneğinde de 'en benzeyen sistem tasarımı' usulünü uygulamıştır. Waldner çalışmasının Türkiye ile ilgili kısmında şu soruyu sormaktadır: 1950 yılından 1980 yılına kadar Türkiye ve Suriye her açıdan birbirinden çok farklı iki ölkeler olmasına rağmen 1980'li yıllara ulaştıklarında neden ekonomik kalkınmalarında başarılı olamamışlardır? 1950 ile 1980 yılları arasında Suriye sosyalist, Türkiye de liberal ekonomik politikaları uygulamıştır. Suriye'de etnik çatışmalar ve bölünme çok yoğun olarak yaşanırken, Türkiye'de etnik bölünmeler sorunu yaşanmamıştır. Suriye rejimi etnik bölünmeye dayalı bir diktatörlük rejimi iken, Türkiye'de demokratik-kapitalist bir rejim ile özel sektör ve kamu sektörünün birlikte işlediği bir yapı ortaya çıkmıştır. Ancak,

1980 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Suriye'den çok farklı ve gelişmiş bir ülke olması beklenebilecekken bu gerçekleşmemiştir. Her iki ülke de, 1980'li yıllara ulaştığında ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirememişlerdir. Türkiye ve Suriye'de ekonomik kalkınmanın arzu edilen düzeyde başarılamamasının ortak nedeni, Waldner'e göre, elit çatışmalarında aranmalıdır. 1950 ile 1980 yılları arasında Türkiye ve Suriye'de yoğun elit çatışmaları başarısızlığa yol açarken, Güney Kore ve Tayvan'da elit çatışmalarının çok düşük düzeyde kalması bu iki ülkenin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmelerinde çok önemli bir belirleyici olmuştur (Waldner 1996, s. 368). 1970'li yılların Türkiye'sine kısa bir göz atmak, Waldner'in iddialarını açıklayabilir. 1970'li yıllarda çok partili sistem ve çok yoğun yaşanan huzursuzluklar sonucu, o yıllarda kurulan hükümetlerin ortalama ömrü bir yılı bile geçememiştir ve dolayısıyla bu yıllarda tutarlı bir sanayileşme ve kalkınma programı uygulanamamıştır. Türkiye'de tutarlı bir kalkınma programı, ancak 1980 yılındaki askeri darbe sonrası Özal döneminde oluşturulmuştur.

Öte yandan, Türkiye ve Güney Kore kalkınmaya 1950'li yıllarda başlamıştır. Her iki ülke de, Amerikan desteği almış ve özel teşebbüs ile kapitalist yolu izlemişlerdir. Hatta, başlangıç yıllarında, Türkiye, Güney Kore'ye nispetle daha avantajlı bir konumda başlamıştır. Güney Kore'de otoriter askeri rejim, Türkiye'de popülist demokrasi, Suriye'de de Güney Kore'de olduğu gibi otoriter askeri rejimler 1950 ile 1980 yılları arasında etkili olmuşlardır. Böyle bir ortamda Güney Kore ve Tayvan, 1980'li yıllara gelindiğinde ekonomik kalkınmada Türkiye'ye göre çok daha büyük mesafe kaydetmişlerdir.

Waldner, aslında bu çalışmasında kurumsal teori perspektifinden hareket etmektedir. Ulus devleti olma ve sosyo ekonomik kalkınma sürecinde, devlet seçkinleri kendi aralarında ve toplumla ilişki içindedir. Ulus devletleşmesi sürecinde, elitlerin kendi aralarında ve toplumla kurdukları çatışmalar ve koalisyonlar devlet toplum ilişkisini, bürokrasinin yapısını ve ekonomik kurumların oluşmasını biçimlendirmektedir.

Waldner'e göre, Güney Kore ve Tayvan'da ekonomik kalkınma yolunda karşılaşılan ikilemler düşük elit çatışması ortamında daha etkili bir şekilde çözüme kavuşturulurken, Türkiye ve Suriye'de bu gerçekleşmemiştir ve neticede, Türkiye ve Suriye'de ekonomik kalkınma için gerekli kurumlar oluşturulamamıştır (Waldner, 1996, s. 20-21).

Waldner'in araştırmasında, bağımlı değişken ekonomik kalkınma, bağımsız değişken ise elitlerin çatışma düzeyidir. Ekonomik kalkınma seviyesinin sağlanmasında, seçkinler kendi aralarında ve toplumla çatışma, koalisyon oluşturma ve devletleşme sürecinde kurumları oluşturup bağımsız bir organ olarak hareket etmeye başladığında, ekonomik kalkınmanın da yolu kurumsallaşma ile birlikte açılmaktadır. Aksi durumda, elitler kendi aralarında çatıştığında ve toplumsal yığınların desteğini almak için erken Keynesçiliğe başvurduğunda, kalkınma tam anlamı ile istenilen sonuca ulaşamamıştır (Waldner 1996, s. 22).

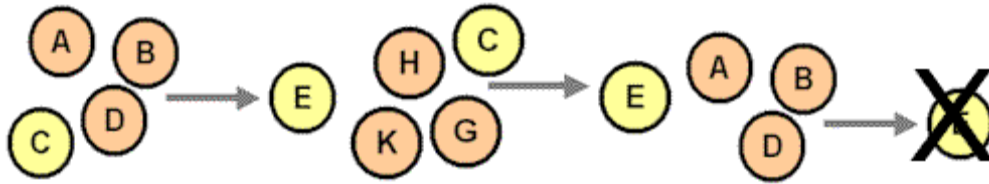
Türkiye ve Suriye'de, 1950 ile 1980 arasında, elitler, toplum ve eşraf arasındaki anlaşmazlık ve çatışmalar erken Keynesçi modele yol açarken, Güney Kore ve Tayvan'da, elitler ve toplum arasındaki düşük düzeyli çatışmalar, ekonomik kalkınmaya uygun kurumları ortaya çıkarmıştır. Bu ülkelerdeki yöneticiler oy kaygısına kapılmadan kalkınmacı ekonomik ve toplumsal kurumları oluşturmayı başarmışlardır. Ancak, düşük elit çatışması gerekli fakat yeterli bir şart değildir.

Waldner, çalışmasında karşılaştırma yapmasının nedeninin benzerlik ve farklılıkların altını çizme nedenlerini karşılaştırdığını belirtmektedir. Bir diğer ifade ile günlük dilde kullandığımız benzerlik ve farklılığı ortaya çıkarmaktan ziyade benzerlik ve farklılığın nelere yol açtığını araştırmıştır. Türkiye ve Suriye'yi en farklı sistem tasarımı ile derinlemesine karşılaştıran Waldner, ikinci aşamada da en benzeyen sistem tasarımını uygulayarak Türkiye ve Suriye ile Güney Kore ve Tayvan'ı karşılaştırmıştır. Bir başka ifade ile P ise Q, P değilse Q değil ile de desteklenmiştir (Waldner, 1996, s. 76).

6.3. Üçüncü Kaide-Birlikte Değişmeler Usulü

Başka bir hadisenin belirli bir surette değişmesi üzerine herhangi bir şekilde değişen bir hadise, ilk hadisenin ya sebebi, ya sonucu, ya da onunla herhangi bir nedensellik bağı ile bağlıdır. Birlikte değişmeler usulü, uygunluk ve başkalık usulünün birlikte uygulandığı bir durumdur. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi, A, B, C, D ise E; H, C, G, K ise E ve son şekilde A, B ve D ise E değil. Tekrar gaz pedalı örneğine dönersek, ilk örneğimizde gürültünün kesilip kesilmediğini anlamak için pedaldan ayağımızı çekmiştik ve bu en farklı sistem tasarımına bir örnekti. Bu defa gürültü yoğunluğunun değişip değişmediğini anlamak için gaz pedalına daha fazla bastığımızda, günlük hayatımızda aslında birlikte değişmeler usulünü uygulamış oluyoruz.

Şekil 3: Birlikte Değişmeler Usulü

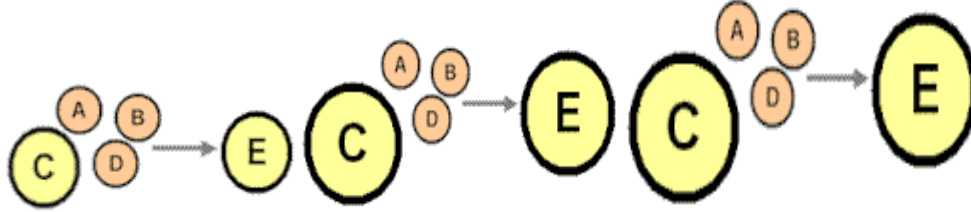
Tablo 7: Birlikte Değişmeler Usulü ve Menü

Aile/Yenen yemekler	Balık	Kırmızı et	Salata	Pilav	Zehirlenme?
Anne	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Baba	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet
Kız kardeş	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet
Erkek kardeş	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır

Birlikte değişmeler usulüne göre bu defa zehirlenmenin nedeni kırmızı ettir.

6.4. Dördüncü Kaide-Tortu (Bakiye) Kaidesi: Lokanta örneğinden hareketle, örneğin, erkek kardeşin bir istiridye yiyip kendini biraz hasta hissettiğini, kız kardeşin iki tane yiyerek biraz daha fazla hasta hissettiğini ve babanın arka arkaya 10 istiridye yiyerek çok daha fazla hasta hissettiğini varsayalım. Bu durumda, yenilen istiridyenin miktarı hastalanma derecesini etkilemektedir. Günlük hayattan bir diğer örnek daha verdiğimizde diyelim ki 65 kilosunuz ve kucağınızda bir köpekle tartıldınız ve 75 kilo geldiniz. Geri kalan 10 kilo köpeğindir.

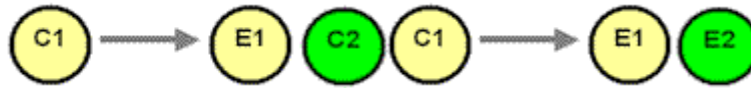
Şekil 4: Tortu Kaidesi

6.5. Beşinci Kaide-Uygunluk ve Başkalık Kaidelerinin Ortak Usulü: Bu usule göre bir dizi faktör bir dizi sonuca neden olmaktadır. C faktörü hariç diğer tüm faktörler tüm sonuçların nedenidir. Bu durum sembolik mantık ile formüle edildiğinde:

$ABC \rightarrow xyz$; $A(+)-BC \rightarrow (x+-)yz'$ dir.

Şekil 5: Uygunluk ve Başkalık Kaidelerinin Ortak Usulü

Bu beş usulü hem gündelik hayatımızda hem de mukayese yapmada kullanıyoruz, fakat bu usullerin de kendi içinde sınırlılıkları vardır. Bu usuller, bir dizi faktörün bir araya gelip bir dizi sonuca yol açtığını öngörür, ancak bu faktörlerin nasıl bir araya gelip belirli bir sonuca yol açtığını söyleyemez. Gerçekte, biz bu etkilerin olası nedenleri hakkında bilgi ve sezgimize bağlı olarak tahminlerde bulunuruz. Göz önünde bulundurduğumuz faktörlerden sadece bir tanesi bir şeye neden olabilir, ancak bunun da her zaman böyle olacağını garanti yoktur. Bazen, nedenler çeşitli faktörlerin karmaşık birleşimi sonucunda da ortaya çıkabilir.

7. Karşılaştırmalı Yöntem ve Boolean Cebiri

Analitik karşılaştırma nitel verileri kullandığı için, nominal sınıflandırma ve bazı durumlarda da sıralama düzeyinde gerçekleşir. Ragin (1994) nitel analitik karşılaştırma ile değişkene dayalı istatistiksel teknikleri karşılaştırmıştır. Neuman (2013), Ragin'den (1994b) örnek olay yönelimli karşılaştırma ile ilgili olarak şu satırların altını çizmektedir: *“örnek olayları, olaylar ve yapıların anlamlı ancak karmaşık biçimleri olarak ele aldığını belirtmiştir (s. 300). Analitik karşılaştırma neredeyse her zaman az sayıda örnek olayla ilgili nitel veriler gerektirir ve kapsamlı (yani, çok sayıda örnek olay hakkında az sayıda ayrıntı içeren) veri analizinden çok, yoğun (az sayıda örnek olay hakkında çok sayıda derinlemesine ayrıntı içeren) veri analizini benimser. Analitik karşılaştırmada, nomotetik değil, yorumlayıcı veya yapısal olma eğilimi gösterir. Analitik karşılaştırma, koşulların belirli düzenlerinin, örnek olaylar veya bağlamlardaki etkisini vurgular. Farklı nedensel etkenlerin bir sonuç üretmesine olanak verir ve nitel farklılıkları olan son derece karmaşık sonuçları değerlendirir”* (Neuman, s. 682).

Sosyal bilimlerde karşılaştırmalı yöntemin yaygınlık kazanmasında Ragin'in (1989, 1989, 1994) çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Ragin karşılaştırmalı yöntem (1989)

çalışmasında, tarihsel karşılaştırma yöntemin en önemli iki zayıf halkasından hareketle şu iki değerlendirmeyi yapmıştır: Birincisi, karşılaştırma tarihsel analizlerde çok sınırlı sayıda (çoğunlukla iki ile dört arası) ülke veya vakanın karşılaştırılması, çok değişkenli istatistiksel yöntemin kullanılmasını kısıtlamaktadır. Sınırlı sayıda değişken kullanmak istatistiksel analizlere imkân vermemektedir.

İkincisi ise karşılaştırma araştırmalarda faktörler ve sonucu yorumlayıp neden-sonuç ilişkisi kurmak istatistiksel modellerin de ötesinde çok karmaşık süreçleri ihtiva etmektedir. Örneğin, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması bir dizi karmaşık faktörlerin bir araya gelmesi ile gerçekleşti. Bu karmaşık olayları nedensel bir zincirle ilişkilendirmek bir hayli zordur. Ancak, Berlin Duvarı'nın yıkılışı kendi içinde pek çok daha alt düzeyli küçük çaplı olaylar ve eylemlerin ardışık bir biçimde ve karmaşık nedensel etkileşimler bağlamında mümkün olmuştur. Karşılaştırma yöntemin temel amacı, nedensel faktörlerin birleşmesi ile olaylar ve sonuç arasındaki ilişkilere yakından bakıp incelemektir (Anheier ve Katz, 2005).

Berlin Duvarının yıkılması örneğine dönersek, karmaşık, ardıl ve aynı anda etkileşimde bulunan pek çok önemli faktörün etkisini sıralayabiliriz: Örneğin Doğu Almanya'da göstericilerin harekete geçmesi, sosyalist partiye karşı hayal kırıklığı, Gorbacev'in ayaklanmayı bastırmak için orduyu göreve çağırmadaki isteksizliği, kilise ve Avrupa ülkeleri ve Macaristan'da meydana gelen olaylar gibi çok sayıda faktörleri sıralayabiliriz. Siyasal ve sosyolojik teoriler bu gibi durumlarda en önemli olanı gündeme getirirken, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci derecede önemli olan olayları da göz önüne aldığımızda nedensel karmaşıklik daha da artmaktadır. 1989 yılında, Romanya'da, 1991'de Sovyetler Birliği ve 2001 yılında Sırbistan'da olanlar farklı olsalar da diğer taraftan bu üç farklı ülkede de benzer nedenler söz konusudur. Rejimin değişmesine etki eden nedensel faktörleri üçe faktörle dahi sınırladığımızda bile 8 birleşime ulaşmış oluruz. Beş faktör olduğunda kombinasyon 32, 10 nedensel faktörün kombinasyonu durumunda ise 1000'e çıkardı (Anheier ve Katz, 2005, s. 288-289).

Bu durumda, bir veya birkaç vakanın ortaya çıkmasına sebep olan çok sayıda nedensel faktörler ile nasıl başa çıkılabilir? 1987 yılında Ragin tarafından önerilen ve 2000 ile 2004 yıllarında Ragin ve Sonnett'in daha da geliştirdiği *Boolean Cebiri* bu soruna çözüm yolu olarak önerilmiştir. Boolean Cebiri mantıksal düşünme süreçlerinin formalize edilmesi süreci üzerine kurulmuştur. Temel olarak önermeler cebiri ile ilgilidir. Sayısal devrelerin analiz ve tasarımı sağlayan matematiksel bir teoridir. Boolean Cebiri ikili sayı sistemine

dayanır. Bu sistemde yer alan “0” ve “1”, sırasıyla açık ve kapalı devreleriyle eş anlamlıdır⁴.

Anheier ve Katz (2005) Ragin’in nitel karşılaştırmalı analiz yazılımını kullanarak, ‘küresel sivil toplum formunun toplanmasında etkili olan faktörleri incelemişlerdir. Nitel araştırmada Boolean Cebir’inin nasıl kullanıldığına örnek olması açısından Anheier ve Katz’ın bu çalışması kısaca özetlendiğinde nitel karşılaştırmalı analizde iki temel unsur ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlar, Boolean Cebiri ve Boolean birleşimidir. Boolean Cebiri nitel karşılaştırmaya uygulandığında nedenler ve sonuçlar iki sayısal değer almaktadır. Bu sayısal değerler: Sıfır (0): yok, (1) ise var değeri almaktadır. Faktörlerin var olması büyük harflerle; yokluğu ve olmaması ise küçük harflerle gösterilmektedir. Sembolik olarak harflerle yazıldığında:

$A+B=C$ denklemi A ya da B’ faktöründen bir tanesinin C sonucunu doğurduğuna işaret etmektedir. İkinci durumda $AB=C$ denkleminde ise A ve B’nin kombinasyonun C’ye neden olduğunu göstermektedir. Birinci durumdaki $A+B=C$ Boolean toplaması ve $AB=C$ ’ye ise Boolean çarpımı denilmektedir. Boolean analizi kombinasyonlardan oluşmaktadır ve bir faktörün varlığı ile yokluğu aynı mantıksal statüye sahiptir.

$AB+Cde= F$ denklemini yukarıdaki tanımlara göre ifade edersek, ‘A’ ve ‘B’nin birlikteliği veya ‘C’nin ‘de’ ile kombinasyonunda ve ‘D’ ve ‘E’nin olmadığı bir durumda F sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka durumda eğer ‘F’ sonucunun $AB+CDE = F$ ifadesinde D ya da E’nin varlığı ya da yokluğu F sonucunun olmasında önemsizdir ve önerme $AB+C = F$ şeklinde formüle edilir.

Anheier ve Katz, küresel sivil toplum örneğinden hareketle Ragin ve Sonnett’in geliştirdiği nitel karşılaştırmalı analize temel bir giriş sunmaktadır. Annheier ve Katz, bir toplumsal hareketin (protesto, sosyal forum, isyan vb.) başarılı veya başarısız olmasına neden olan bir dizi karmaşık nedensel olayları Boolean Cebiri ile analiz ederek nedensel açıklamalar geliştirmişlerdir. Boolean Cebiri ile analizleri sonucunda, Küresel Sosyal Forum’un toplanmasını üç faktörler ile ilişkilendirmişlerdir. Bunlar:

A. Liderlik

B. Koordinasyon

C. İnsani ve mali kaynaklar ve sonuç olarak da formun gerçekleşmesi (S). Bu durumda hipotez sembolik bir dille ifade edildiğinde:

$ABC=S$

---

⁴ Charles Ragin’in geliştirdiği bu teknik beraberindeki yazılım program ve kullanım kılavuzu ile “nitel karşılaştırmalı analiz” (qualitative comparative research, QCA ve QCA2) University of Arizona (2017) sayfasından herhangi bir ücret ödmeden indirilebilmektedir: <http://www.u.arizona.edu/~cragin/fsQCA/software.shtml>

Bir diğer ifade ile liderlik, koordinasyon ve insani-mali kaynak bir araya geldiğinde forum toplanabilmektedir. Yazarlar, forumun toplanıp toplanamamasına etki eden faktörleri inceleyerek bu 3 faktörün 30 değişik durumda gerçekleştiğini gözlemlemişlerdir. Boolean Cebiri ile doğruluk tablosu oluşturmuşlar ve sonuçta şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

Tablo 8: Sosyal Forumların Gerçekleşip Gerçekleşmemesinde Etkili Olan Faktörler ve Doğruluk Tablosu (1 koşullar mevcut, 0 ise mevcut değil)

Faktör A Liderlik	Faktör B Koordinasyon	Faktör C İnsani ve mali Kaynaklar	Sonuç S Başarılı	Gözlenen Vaka Sayısı
1	0	1	1	4
0	1	0	1	2
1	1	0	1	3
1	1	1	1	6
1	0	0	0	6
0	0	0	0	2
0	1	0	0	2
0	0	0	0	5

Kaynak: Anheier, Helmut and Katz, Hagai (2005) "Learning from history? Comparative historical methods and researching global civil society" Erişim tarihi: 2017. <http://www.gcsknowledgebase.org/wp-content/uploads/20056-11-methods.pdf>

Yukarıdaki doğruluk tablosu neticesinde sosyal forumun gerçekleşmesinde etkili olan faktörleri Boolean Cebiri ile formüle ederek şu sonuca ulaşmışlardır.

$$S = AbC + aBc + ABc + ABC.$$

Bir başka ifade ile, gözlemledikleri 30 vaka sayısında, şu durumlar var olduğunda forumun gerçekleştiğini gözlemlemişlerdir:

Yerel liderlik ve kaynakların mevcut olduğuy ancak koordinasyonun sağlanamadığı koşullarda,

Koordinasyonun varlığı ile liderlik ve kaynakların sağlanamadığı durumlarda,

Liderliğin sağlandığı ancak koordinasyon ve kaynakların olmadığı bir kombinasyonda,

Üç faktörün de bir araya geldiği durumlarda küresel sosyal forum gerçekleştirilebilmektedir.

Sosyal forumun toplanamadığı koşulları ise şu şekilde formüle etmişlerdir:

$$s = Abc + abC + aBC + abc$$

İlk aşamada karmaşık gibi gözükken vakaları Anheier ve Katz Boolean Cebiri ile yaptıkları bu karşılaştırmalı analizi daha da basitleştirip şu şekilde minimize etmişlerdir. Kurala göre eğer iki Boolean ifadesinin sadece birinde farklılık varsa ve aynı nedensel sonucu üretiyorsa bir tanesi gereksiz duruma düşer.

$$AB + Cde = F \text{ ve } AB + CDE = F \rightarrow AB + C = F.$$

$$ABC \text{ ve } AbC \rightarrow AC$$

$$ABC \text{ ve } ABc \rightarrow AB$$

$$ABc \text{ ve } aBc \rightarrow Bc$$

Bu ifadeleri daha da sadeleştirildiğine sonuç:

$$S = AC + AB + Bc$$

Özetle, liderlik ve kaynaklar harekete geçtiğinde ya da liderlik ve koordinasyon harekete geçtiğinde ve kaynakların olmadığı durumlarda forum toplanabilmiştir (Anheier and Katz, 2005).

Tablo 8'dekarmaşık olarak yer alan doğruluk tablosu, Tablo 9'da en son sadeleştirilmiş şekline dönüştürülmüştür. Tablo 2'de görüldüğü gibi AC kombinasyonu ABC, AbC ve Abc içinde yer almakta ve böylece AB'yi de kapsamaktadır. AB, AC'nin alt kümesidir ve gereksizdir. Sonuçta AC ve Bc olmak üzere iki temel çıkarım kalmaktadır ve bu çıkarımlar da forumun başarılı bir şekilde toplanmasına neden olmaktadır.

$$S = AC + Bc$$

Başarısızlığa neden olan koşullar da sadeleştirildiğinde:

$$S = ab + aC + cb \text{ şeklinde ifade edilmektedir.}$$

Tablo 9. Forumun Toplanmasına Neden Olan Değişkenler

İndirgenmiş(Satır)	İndirgenmemiş(sütun)	ABC	AbC	Abc	ABc
AC		X	X	X	
AB		X		X	
Bc					X

Kaynak: Anheier, Helmut and Katz, Hagai (2005) "Learning from history? Comparative historical methods and researching global civil society" Erişim tarihi: 2017. <http://www.gcsknowledgebase.org/wp-content/uploads/20056-11-methods.pdf>

Netice itibarı ile, liderliğin yokluğu ile koordinasyon yokluğu çakıştığına ya da kaynaklar sağlandığında veya kaynaklar sağlanmadığında ve koordinasyon olmadığında forum toplanamamıştır.

Sonuç olarak, karşılaştırmalı yöntem gelişen bir alandır. Son yıllarda, bulanık mantığın (fuzzy logic) karşılaştırmalı yöntem uygulamaya başlaması ile birlikte sadece iki seçeneqli 'var', 'yok' zıtlığı da aşılmaya başladı. Bu mantıkta, kümeye ait her bir

eleman sıfır ile bir arasında üyelik dereceleri alır. Gerçek hayatta da kullandığımız sınıflandırmaların çoğu bulanıktır. Yani, aynı eleman aynı anda birden fazla kümeye ait olabilir ve sosyal bilimlerde olaylar arasındaki nedensel ilişkiler aynı zamanda bir derece meselesidir ve siyah beyaz arasında gri renklerin de olduğu açıktır. Örneğin, organizasyonlar tam demokratik, diğerleri hiç demokratik değilken, yarı demokratik diyebileceğimiz organizasyonların da varlığı ortadadır. Son yıllarda, Ragin (2000; 2004) tarafından karşılaştırma yönteminde de uygulanmaya başlayan bulanık mantık bir başka çalışmanın konusudur.

7.1. Vaka Sırası Analizleri

Vaka sırası (event sequence) ve vaka yapısı (event structure) araştırma teknikleri, karşılaştırma analizlere farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu iki teknik, nedensel kombinasyonlar yerine, zaman üzerine odaklanmaktadır. Olaylar ve vakalar son derece bağlamsaldır ve gerçekleşme zinciri tam olarak saptandığında anlaşılabilir (Abbott 1995).

Olayları belirli bir zaman bağlamında zincirleme olarak sıraya dizip incelediğimizde, bir hadisenin ondan hemen sonra gelen bir başka hadiseyi nasıl etkilediğini belirlemek, sosyal ve siyasal tarihte önem arz etmektedir (Aminzade, 1992). Vaka dizisi (event sequence) tekniği, bir bağlam içinde aktörlerden ziyade olayların zincirleme oluş şekline odaklanır. Vaka serisi, adım adım veya bir bütün halinde incelenebilir. Adım adım vakaların dizilişini sıralamak vaka zinciri analizi (event sequence analysis) tekniğini kullanmaya yol açar (Yamaçuci, 1991). Vaka bir bütün olarak ele alınıp analize tabi tutulduğunda ise Hesse tarafından geliştirilen vaka yapısı analizi tekniği (event structure analysis) uygulanmaktadır.

Vaka yapısı analizi David Hesse (1991) tarafından geliştirilen olayların yapısını, nedenlerini ve zamansal ilişkilerini anlatılardan hareketle ortaya çıkaran bir araştırma tekniğidir⁵. Olaylar zincirini tetikleyen ilk olaydan itibaren nihai sonuca kadar geçen süredeki haritasının çıkarılmasıdır. Bir olayın tetiklenmesinden itibaren nihai sonuca kadar neler olduğunu, tanıkları dinleyip anlatıya göre nedensel zincirleri yeniden oluşturmaktır. Tarihsel araştırmalarda bir sonuca yol açan karmaşık olaylar dizisini kronolojik bir sıraya dizerek nedensel ilişki oluşturmaya yardımcı olur. Griffin (1993), Amerika'nın Misisipi eyaletinde bir kişinin linç edilmesi ile başlayan olayları araştırmasında uygulamıştır. Griffin 1930 yılında olan bu olayı sözlü tarihe, kitaplara ve gazete haberlerine dayanarak David Haris isimli bir siyahının linç edilmesi ve ardından gelen olaylar dizisini yeniden kurgulamıştır.

Bu teknik, temelde insanların anlatsına başvurarak sonuca nasıl geldiğini yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Vaka yapısı analizi, benzersiz bir olay dizisi zincirini

---

⁵ Vaka yapısı analizinin nasıl yapılacağı ile ilgili bir yazılım programı (ETHNO) David Heise tarafından geliştirilmiştir ve aşağıdaki linkten indirilebilir. Bu programda olaylar ETHNO programına kronolojik bir düzen içinde girildiğinde bir olayın diğerine yol açıp açmadığını veya nasıl yol açtığının görülmesinde kullanılır. ETHNO programında üç sorunun cevabını kavramak mümkündür. Bu sorular: Hangi olaylar gerçekleşecek? Bu olaylar ne zaman olacak? Neden bir olay diğerini takip edecek? Vaka yapısı analizi rasyonel seçim teorisini temel almaktadır ve bu teoriye göre bireyler bir olay olduğunda rasyonel davranmaktadır. <http://www.processresearchmethods.org/eventstructureanalysis.html> (Erişim tarihi: 2017).

açıklamak için kullanılan bir araştırma tekniğidir. Bu nedenle vaka yapısı analizi, bir olayı soruşturma değildir. Daha çok bir sonucun nasıl gerçekleştiğine dair insanların kafasındaki bilişsel haritalardır. Belirli bir sonuca yol açan önceki olayların sıraya dizilmesidir ve büyük ölçüde tümevarım metodu uygulanmaktadır (Yamaguci, 1991).

Vaka yapısı analizi gerçekleşmiş olaylardan yola çıkarak olayın ana hatlarının ETNO yazılım program ile belirlendiği bir anlatı dizisidir. ETNO program teori ve nedensel ilişki sunmaz, buna araştırmacı karar verir. Bu program, karmaşık olaylar zincirini netliğe kavuşturur ve farklı olabilecek olan şeyleri ortaya çıkarır. Vaka yapısı analizi geçmişte sivil haklar (Isaac, Steet and Knap, 1994), linç (Griffin, 1993), dedikodu (Eder ve Enke, 1991), çocukların oyun rutinleri (Corsaro ve Heise, 1990), ofislerde gerginlikler (Heise, 1990), pazarlama (Barnes, 1993) ve halk masalları (Heise 1998) gibi anlatıların temel yapısını belirlemek için uygulanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu makale, karşılaştırmalı yöntem giriş niteliğinde bir çalışmadır. Bu çalışmanın ilk bölümlerinde karşılaştırmalı yöntemin uygulandığı araştırma sahaları, gelişim süreci, karşılaştırmalı yöntem ile diğer nitel-nicel yöntemler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Karşılaştırmalı yöntem, farklı kültür ve birimler arasında, toplumsal yaşamın çeşitli yönlerini inceleyen bir araştırma türüdür ve toplumsal dönüşümlerin araştırılmasında özel bir yeri vardır. Karşılaştırmalı, tarihsel ve sosyolojik bir bağlamda, çeşitli sosyo-ekonomik ve tarihsel faktörlerin bir araya gelip özel bir toplumsal sonuç doğurduğu durumlarda bu yöntem uygulanmaktadır. Karşılaştırma yapmak için çalışılan birimin büyük ölçekli olması gerekli değildir. Karşılaştırma, çok sayıda ülke ve birim ile yapılabildiği gibi, az sayıda (iki ile dört) birim ile de derinlemesine yapılmaktadır.

Karşılaştırmalı yöntem, birkaç istisna dışında, her basamağı sıkı kurallar gerektiren karmaşık bir yöntem değildir. Karşılaştırmalı yöntem, nitel desenli bir araştırma türüdür ve bir araştırma tekniğinden ziyade bir yönelimdir. Karşılaştırmalı örnek olay incelemesi, kültürel bağlam araştırması, uluslararası ve uluslar ötesi olmak üzere dört tür karşılaştırmalı araştırmadan bahsedilebilir. Karşılaştırmalı araştırmalarda dikkate alınması gereken diğer hususlar, Galton Sorunu, kültürel yanlılık ve eşdeğerliktir.

Yaklaşık olarak iki ile altı ülke, kültür veya birim derinlemesine karşılaştırıldığında sistematik olarak Mill'in uzlaşma usulü (en benzeyen sistem tasarımı), farklılık usulü (en farklı sistem tasarımı) ve birlikte değişimler usulü analitik karşılaştırmaların metodolojik olarak temelini oluşturmaktadır. Bu üç usul kültürel, siyasal ve sosyo ekonomik olay ve gelişmeleri açıklamak amacı ile karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik çalışmalarda uygulanmaktadır.

Analitik karşılaştırmalar, genellikle nitel veriler için uygundur. Değişkenlere dayalı karşılaştırmalarda ise çok sayıda değişken istatistik teknikleri ile karşılaştırılmaktadır. Sınırlı sayıda değişken kullanmak ise istatistiksel analizlere imkân vermemektedir. Bu durumla başa çıkabilmek ve de karmaşık nedensel faktörleri belirlemek amacı ile Boolean Cebiri geliştirilmiştir.

Vaka sırası ve vaka yapısı, araştırma teknikleri karşılaştırmalı analizlere farklı bakış açısı sunmaktadır. Vaka yapısı analizlerinde, araştırmacı verileri, zaman sırasına göre

düzenleyerek başlar ve vaka yapısı analizi olayların aralarında nedensel ilişkileri görmeyi kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesine yardımcı olmak üzere geliştirilmiştir.

Karşılaştırma tarihsel yöntem, sosyal bilimlere anlamlı katkılar yapmıştır. Sosyolojinin klasik düşünürlerinin yanında Wallerstein, Tilly, Moore ve Skocpol gibi sosyal bilimciler karşılaştırma tarihsel yöntemi araştırmalarında uygulayarak önemli eserlere imza atmışlardır. Bu yöntemin sosyal bilimlerde uzun ve saygın bir yeri olmasına rağmen Türkiye’de sosyal bilim yöntemleri kitaplarında gündeme gelmemektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de yapılan karşılaştırma çalışmalar metodolojik titizlikten yoksundur. Bu yöntem Türkiye’de özellikle lisansüstü öğretiminde karşılaştırma analizler yapan üniversitelerde ayrıntılı olarak analiz edilmeli ve bu yöntem ile yapılmış çalışmalar derinlemesine incelenmelidir.

Kaynakça

- Açikel, Fethi (2011). “Tarihsel Sosyoloji Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Sürecinin Kuramsallaştırılması Girişimidir”. *Tarihsel Sosyoloji* (Ed), Elizabeth Özdalga (2011). Doğu Batı Yayınları. İstanbul.
- Anheier, H. & Katz, H. (2005). “Learning from History? Comparative Historical Methods and Researching Global Civil Society”. *Global Civil Society*, 6, 288-302.
- Anheier, Helmut and Katz, Hagai (2005) “*Learning from History? Comparative Historical Methods and Researching Global Civil Society*” Erişim Tarihi: 2017. <http://www.gcsknowledgebase.org/wp-content/uploads/20056-11-methods.pdf>
- Aygül, Cenk. 2014. “*Karşılaştırma Siyaset*” (Erişim tarihi: 2017). <http://poec617.wikispaces.com/file/view/1-+Y%C3%B6ntem.pptx>
- Barnes, J.H. 1993. “Ethno: A Methodology for Studying Process Information”. *Advances in Consumer Research*. 20:63-69.
- Beckfield, Jason. (2003). “Inequality in The World Polity”. *American Sociological Review*, 68: 401-424.
- Brady, David. (2003). “The Politics of Poverty”. *Social Forces*,82:557-588.
- Burrage, Michael C, and David Corry. (1981). “At Sixes and Sevens: Occupational Status in The City of London from the 14th to 17th Century”. *American Sociological Review*, 46: 375-392.
- Chang, Mariko Lin. (2004). “Cross-National Variation in Sex Segregation in sixteen Developing Countries”. *American Sociological Review*, 69:114-137.
- Eder D. Enke Lynne. 1991. “The Structure of Gossip: Opportunities and Constraints on Collective Expression Among Adolescents”. *American Sociological Review*, Vol. 56, No. 4 (Aug., 1991), pp. 494-508.

- Ergut, Ferdan, Uysal, Ayşen (2012). *"Tarihsel Sosyoloji: Stratejiler, Sorunsallar ve Paradigmalar"*. Dipnot Yayınları, İstanbul.
- Heise, D.R. 1991. "Event Structure Analysis: A Qualitative Model of Quantitative Research, in Fielding, N.G. and Lee, R.M. (eds.). *Using Computers in Qualitative Research*. 136-163. Newbury Park, CA: Sage.
- Karşılaştırmalı Metot (2014). <http://www.sosyolojisi.com/psikolojiye-giris/yazar/7-sosyolog.html?start=572>.
- Kohn, Melvin L. (1987). "Cross-National Reserach as an Analytic Strategy". *American Sociological Review*, 52: 713-731.
- Lieberson, Stanley. 1991. "Small N's and Big Conclusions: An Examination of the Reasoning in Comparative Studies Based on a Small Number of Cases". *Social Forces*, 70 (2) 307-320.
- Marx, Antony W. (1998). *"Making Race and Nation: A Comparison of the United States, South Africa and Brasil"*. New York: Cambridge University Press.
- Mahoney, James ve Rueschemeyer, Dietrich. (2003). *"Comparative Historical Analysis in the Social Sciences"*. Cambridge University Press.
- Tutorial: Mill's Methods: Tutorial. (Erişim tarihi:2017):<http://philosophy.hku.hk/think/sci/mill.php>
- Mill's Methods: Logics and Decision Making [http://mechanism.ucsd.edu/~mitch/teaching/w10/phil12/lectures/Phil12_W10_Mill's_methods\(2-22-2010\).pdf](http://mechanism.ucsd.edu/~mitch/teaching/w10/phil12/lectures/Phil12_W10_Mill's_methods(2-22-2010).pdf) (Erişim tarihi: 2014).
- Mill, John Stuart. 1858. *A system of Logic, Ratiocinative and Inductive*. New York : Harper & Brothers. First Published in 1843.
- Moller, Stephanie, D. Bradley, E. Huber, F. Nielsen and J. Stephens. (2003). Determinants of Relative Poverty in Advanced Capitalist Democracies. *American Sociological Review*, 68: 22-52
- Moore, Barrington. (2012). *"Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal kökenleri"*. İmge Yayınları. Çeviren: (Şirin Tekeli) Orjinal Adı: (Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in The Making of The Modern World) (1966). Boston.
- Neuman, W. Lawrence (2006). *"Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches"* 6. Edition of Pearson Education Inc. Allyn Bacon, USA
- Neuman, W. Lawrence (2013). *"Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar"* 6. Baskı. Çeviren, Özge, Sedef, Yayın Odası, Ankara (2006).
- Özdalga, Elisabeth. (Ed). (2011). *"Bir Tasavvur ve Ustalık Olarak Tarihsel Sosyoloji"* *"Tarihsel Sosyoloji"*. Doğu Batı Yayınları. İstanbul.

- Przeworski ve Tunc, (1973). "Equivolence in Crossnational Research. in *Comparative Reseach Methods*", Edited by D. Warwick and S. Osherson. Prentice Hall.
- Ragin, Charles. (1989). "The Comparative Method". Berkeley: University of California Press.
- Ragin, Charles. (1994a). *Consructing Social Reserach*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Ragin, Charles ve Sonnett, Jhon. (2004). "Between Complexity and Parsimony: Limited Diversity, Counterfactual Cases and Comparative Analysis" Erişim tarihi: 2017: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/soc237/papers/ragin.pdf>
- Ragin, Charles . 2014. "Masterclass: Qualitative Comparative Analysis": (Erişim tarihi: 2014) <http://www.socsci.uci.edu/~cragin/fsQCA/>
- Sartori, Giovanni. (1991). "Comparing and Miscomparing". *Journal of Theoretical Politics* 3(3): 243-257.
- Sartori, G. (1994) "Compare Why and How: Comparing, Miscomparing and The Comparative Method", in M. Dogan and A. Kazancigil (eds.), *Comparing Nations: Concepts, Strategies, Substance*. Oxford: Blackwell.
- Schofer, Evan (2004). "Cross-National Differences in the Expansionof Science. 1970-1990" *Social Forces* 83:215-248.
- Skocpol, Theda. (1979) "States and Social Revolution: A Comparative Analyses of France, Russia & Chine". Cambridge University Press.
- Skocpol, Theda. (2004). "Devletler ve Toplumsal Devrimler" Çeviren, S. Erdem Türközü, İmge Kitapevi Yayınları.
- Skocpol, Theda and Somers Margaret. 1980. "The Use of Comparative History in Macrosocial Inquiry". *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, No. 2. pp. 174-197.
- Skocpol, Theda (1985). "Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler" 3. Baskı, Çeviren, Fethi, Ahmet. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul (2011).
- Sung, Hung-En (2003). "Fairer Sex of Fairer System? Gender and Corruption Revisited" *Social Forces* 82: 703-723.
- Tepegöz, Ahmet Selim. (2014). "Jhon Stuart Mill ve Metodolojisi".http://www.ismailekinci.com/pages.asp?Pagem=John+Stuart+Mill+Ve+Metodolojisi&cat_id=20&cat2_id=18&wid=657. (Erişim Tarihi: 2017)
- Tilly, Charles. (1984). "Big Structures, Large Processes, Huge Comparision". Russel Sage Foundation: New York.
- Tocqueville, Alexis. (1994). "Amerika'da Demokrasi". Yetkin Basım ve Yayıncılık.

- Tutorial SO5. (2014). "Mill's Methods". file:///D:/Critical%20thinking%20web.htm. (Erişim Tarihi: 2017).
- Tsutsui, Kiyoteru, and Christine Min Wotipka. (2004). "Global Civil Society and International Human Rights Movement". *Social Forces*, 83:587-620.
- Waldner, David. (1999). "State Building and Late Development", Cornell University Press.
- Waldner, David. (1996). "The Formation of Precocious Keynseian States: Class Coalitions, State Building and Economic Development in Syria and Turkey". Unpublished Dissertation, University of California, Berkeley.
- Weil, Fredrick. D. (1885). "The Variable Effects of Education on Liberal Attitudes". *American Sociological Review*, 50: 458-474.
- University of California, San Diago. (2014). "Mill's Methods [http://mechanism.ucsd.edu/~mitch/teaching/w10/phil12/lectures/Phil12_W10_Mill's_methods\(2-22-2010\).pdf](http://mechanism.ucsd.edu/~mitch/teaching/w10/phil12/lectures/Phil12_W10_Mill's_methods(2-22-2010).pdf) (Erişim tarihi: 2017).
- University of Haifa. 2013. "The Logic of Comparative Research." Retrieved March 23, 2017 (<http://poli.haifa.ac.il/~levi/mlogic.html>). (Erişim Tarihi 2017).
- Yamaguchi, Kazuo. (1991). "Event History Analysis", Sage Publication.